

Likvärdigt arbete och teorin om mellanbegrepp

Jan Odelstad

© Jan Odelstad 2017

FoU-rapport Nr 46
urn:nbn:se:hig:diva-24855

FoU-rapport / Högskolan i Gävle
ISSN 1403-8749

FoU-rapporter publiceras elektroniskt och är tillgängliga via
<http://www.hig.se/Ext/Sv/Forskning/Publikationer.html>

Publicerad av:
Gävle University Press
gup@hig.se

Likvärdigt arbete och teorin om mellanbegrepp

Jan Odelstad

Akademien för teknik och miljö

Avdelningen för industriell utveckling, IT och samhällsbyggnad

Forskargruppen för besluts-, risk- och policyanalys

Likvärdigt arbete och teorin om mellanbegrepp

Jan Odelstad

Akademien för teknik och miljö
Avdelningen för industriell utveckling, IT och samhällsbyggnad
Forskargruppen för besluts-, risk- och policyanalys

Innehåll

1	Likvärdigt arbete - form och funktion	1
1.1	Inledning	1
1.1.1	Jämställdhetslagen	1
1.1.2	Att reglera bedömningar och beslut	2
1.1.3	Den metodologiska utgångspunkten för undersökningen	3
1.1.4	Likvärdig som likhetsrelation	3
1.2	Tû-tû	4
1.3	Mellanbegreppsiden speglad i tre exempel	8
1.3.1	Ska 'kraft' i fysiken förstås i analogi med 'tû-tû'?	8
1.3.2	<i>Medborgare</i> som mellanbegrepp	8
1.3.3	Äktenskapsliknande förhållande - ett grundöppet mellanbegrepp	10
1.4	Är likvärdigt arbete ett mellanbegrepp?	13
2	Mellan fakta och värdering	15
2.1	Inledning	15
2.2	Inledande anmärkningar om begrepp	16
2.2.1	Begrepp ur formell synvinkel	16
2.2.2	Beskriva och värdera	17
2.2.3	Avgörningsmetod för begrepp	18
2.2.4	Explicit definition av mellanbegrepp	21
2.2.5	Introduktions- och eliminationsregler	22
2.2.6	Om äkta och oäkta värdeomdömen	23
2.3	Arbetsvärde som mellanbegrepp	24
2.3.1	Introduktion	24
2.3.2	Grundsidan hos arbetsvärde	25
2.3.3	Består grundsidan av v av mellanbegrepp?	29
2.3.4	Följsidan hos arbetsvärde	29
2.3.5	Den kognitiva karaktären hos <i>arbetsvärde</i>	31
2.3.6	Är likvärdigt arbete kontextberoende?	34
2.3.7	Vad är en arbetsvärdering?	35
A	Normers struktur	37

B Mätningsteori, kortfattad historik	39
Litteraturförteckning	41

Förord

Denna rapport skrevs hösten 2007 inom ramen för två projekt, ett större med anslag från Vetenskapsrådet och ett mindre med anslag från IFAU (Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering). Övriga deltagare i dessa projekt var Stig Blomskog och Johan Bring. Deras rapport "Hur bör en arbetsvärderingsmodell specificeras? – en analys baserad på mångdimensionell beslutsteori" (IFAU RAPPORT 2009:19) skrevs huvudsakligen samtidigt. Mina arbetsuppgifter i båda projekten bestod främst i att utveckla och tillämpa den teori om s.k. mellanbegrepp (på engelska 'intermediate concepts' eller 'intermediaries') som jag tillsammans med Lars Lindahl hade arbetat med sedan slutet av 90-talet. Den teori som Lars Lindahl och jag utvecklat är i hög grad teknisk i betydelsen formaliserad och använder sig av logiska och algebraiska begrepp och teorier. För läsare som saknar bekantskap med dessa begrepp och teorier kan det vara svårt att sätta sig in i teorin om mellanbegrepp. Jag beslöt därför att försöka göra det lättare att förstå denna teoribildning genom att med så lite formalism som möjligt tillämpa den på ett speciellt problemområde, nämligen arbetsvärdering med fokus på begreppet 'likvärdigt arbete' och därmed sammanhängande begrepp. Resultatet blev denna rapport. Den innehåller en del filosofiska perspektiv på problemområdet, men jag har försökt att anpassa framställningen till läsare utan filosofisk bakgrund. För att illustrera olika aspekter på den teori som utvecklas används exempel från helt andra områden än arbetsvärdering. Ett tema som berörs i rapporten vid sidan om men med relevans för diskussionen om mellanbegrepp är det ofta missförstådda förhållandet mellan mätning och värdering.

Min bekantskap med arbetsvärderingsproblematiken härrör från Stig Blomskogs omfattande forskning inom området. Denna rapport handlar varken om juridiken eller om tekniken vid arbetsvärdering utan om strukturen hos ett antal begrepp av betydelse vid värdering av arbeten. För att klarlägga denna struktur är, enligt min uppfattning, teorin om mellanbegrepp central. Rapporten är avsedd att vara en introducerande framställning av teorin om mellanbegrepp exemplifierad med problemområdet arbetsvärdering. Läsaren kan sedan tillämpa teorin på andra problemområden.

Det fram till nu opublicerade manuskriptet till denna rapport har under ett antal år varit del av kurslitteraturen i kursen Mättnings- och värdeteori inom ramen för Magister- och masterprogrammen i Besluts-, Risk- och Policyanalys. För att dels göra det möjligt för studenter, som i sitt examensarbete vill använda

sig av teorin för mellanbegrepp, att kunna referera till rapporten och dels för att göra den allmänt tillgänglig publiceras rapporten här i ursprungligt skicka. Sedan rapporten färdigställdes har Lars Lindahl och jag vidareutvecklat den formella teorin om mellanbegrepp och Stig Blomskog fördjupat sin forskning om arbetsvärdering. Det är dock inte möjligt att inom ramen för föreliggande rapport ta hänsyn till dessa nya forskningsresultat utan jag får nöja mig med att i slutet av detta förord ge hänvisningar till dessa. Den nya forskningen påverkar inte på något avgörande sätt det som sägs i rapporten utan ger underlag för att vidareutveckla innehållet.

Om man förbiser att ett begrepp egentligen är ett mellanbegrepp så kan det leda till allvarliga begreppsliga och teoretiska oklarheter. När begreppet 'likvärdigt arbete' missförstås i detta avseende leder det till missuppfattning av vad arbetsvärderingsmetoder egentligen är och hur de kan användas. Gällande 'likvärdigt arbete' föreligger inte bara *en* gängse uppfattning av likvärdigt arbete som är felaktig utan det tycks föreligga minst *två* vanliga uppfattningar av 'likvärdigt arbete' som är helt olika men båda felaktiga. Den ena uppfattningen skulle kunna kallas *realism- el. deskriptivism-misstaget* och den andra *relativism- el. subjektivism-misstaget*. Men jag menar inte att dessa missuppfattningar är olika ändpunkter på en skala och att den korrekta uppfattningen ligger någonstans däremellan. Situationen är mycket mer komplicerad än så. Det visas bl.a. av att det tycks finnas de som försöker förena realism med relativism, vilket knappast gör saken bättre. Det jag bl.a. vill försöka visa i denna rapport är att vissa missförstånd gällande 'likvärdigt arbete' och många andra begrepp upplöses om man förstår dem som mellanbegrepp, dvs. begrepp som kopplar deskriptiva grunder till normativa följder.

Här följer den ovan nämnda förteckningen av publikationer med anknytning till de teman som behandlas i föreliggande rapport, men som publicerades efter att rapporten skrevs.

Blomskog, S. (2015) *An evaluation of the weighting method in a gender-neutral job evaluation tool recommended by the International Labor Office (ILO)*. PESO-rapport. Södertörn University.

Blomskog, S. (2016) *En analys av Arbetsdomstolens arbetsvärdering i ett lönediskrimineringsmål*. Working paper Nr 55, Högskolan i Gävle. Gävle: Gävle University Press.

URL:<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hig:diva-21278>

Blomskog, S. (2016) *Invalid weighting in gender-neutral job evaluation tools*. Working paper Nr 55, Högskolan i Gävle. Gävle: Gävle University Press.

URL:<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hig:diva-21248>

Lindahl, L. and Odelstad, J. (2008). Strata of Intervient Concepts in Normative Systems, in: R. van der Meyden and L. van der Torre (eds.), *Deontic Logic in Computer Science* (DEON 2008). Berlin: Springer.

Lindahl, L. and Odelstad, J. (2011). Stratification of Normative Systems with Intermediaries. *Journal of Applied Logic* 9: 113-136.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2013) The Theory of Joining-Systems. I D. Gabbay, J. Horty, X. Parent, R. van der Meyden & L. van der Torre (red.): *Handbook of Deontic Logic and Normative Systems*, sid. 545-634. London: College Publications.

Odelstad, J. (2008). *Many-Sorted Implicative Conceptual Systems*. Stockholm: KTH.

URL:<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kth:diva-9624>

Odelstad, J. (2009). An Essay on *Msic*-Systems. I G. Boella, P. Noriega, G. Pigozzi & H. Verhagen (red.) *Normative Multi-Agent Systems*, Dagstuhl Seminar Proceedings 09121

URL: <http://drops.dagstuhl.de/opus/volltexte/2009/1914/>.

Slutligen vill jag rikta ett stort tack till de kollegor och studenter som läst rapporten och påpekat fel och oklarheter samt gjort uppenbart för mig att mycket återstår att utreda vad gäller mellanbegrepp.

Gävle juni 2017

Jan Odelstad

Kapitel 1

Likvärdigt arbete - form och funktion

1.1 Inledning

I fokus för denna undersökning står begreppet 'likvärdigt arbete' och därmed sammanhängande begrepp och deras roll i Jämställdhetslagen undersöks med utgångspunkt i begreppsanalytiska och rättsfilosofiska teoribildningar. Därvid kommer även formella teorier och metoder från logik samt mättnings- och besluts-teori att användas. Det är viktigt att notera att det här inte är fråga om en empirisk undersökning utan en metodologisk och att föremålet för undersökningen är ett fält av begrepp.

1.1.1 Jämställdhetslagen

Begreppen 'lika arbete' och 'likvärdigt arbete' används i Jämställdhetslagen för första gången i andra paragrafen (kursiveringarna tillagda här):

Arbetsgivare och arbetstagare skall samverka om aktiva åtgärder för att jämställdhet i arbetslivet skall uppnås. De skall särskilt verka för att utjämna och förhindra skillnader i löner och andra anställningsvillkor mellan kvinnor och män som utför arbete som är att *betrakta som lika eller likvärdigt*. De skall också främja lika möjligheter till löneutveckling för kvinnor och män.

Ett arbete är att *betrakta som likvärdigt* med ett annat arbete om det utifrån en sammantagen bedömning av de krav arbetet ställer samt dess natur kan anses ha lika värde som det andra arbetet. Bedömningen av de krav arbetet ställer skall göras med beaktande av kriterier såsom kunskap och färdigheter, ansvar och ansträngning. Vid bedömningen av arbetets natur skall särskilt arbetsförhållandena beaktas.

Centralt i ovanstående lagtext är de binära relationerna 'lika' och 'likvärdiga'. Tillämpningsområdet (domänen) för dessa relationer är arbeten. Begreppet likvärdiga arbeten kommer här att förstås som relationen likvärdig gällande arbeten och på motsvarande sätt för lika arbeten. Det är viktigt att observera hur orden 'arbete' används i lagtexten. I vardagsspråkliga kontexter kan ordet 'arbete' förstås på flera sätt. Man bör skilja mellan (1) om arbetena a och b är likvärdiga eller inte och (2) om arbetet a utfört av x och arbetet b utfört av y är likvärdiga prestationer. I lagtexten avses med ett arbete de arbetsuppgifter som ingår och ett arbete är inte relaterat till någon person. Det är således inte fråga om hur väl arbetsuppgifterna utförs. Två individer kan ju ha lika el. likvärdiga arbetsuppgifter men utföra dem olika väl.

Det första stycket i citatet ovan anger vad som är syftet eller funktionen med begreppet likvärdigt arbete, vilken roll och betydelse det har i lagstiftningen. Det andra stycket i citatet ger en bestämning av begreppet likvärdigt arbete. Likvärdigt innebär lika värde utifrån en sammantagen bedömning av visst slag. Notera betoningen av bedömning och uttrycket 'betrakta som lika eller likvärdig'. Det specificeras i lagen ingen metod för att avgöra om två arbeten är likvärdiga eller inte. Om två arbeten är att betrakta som likvärdiga avgörs istället genom en bedömning. Men bedömningen är inte "fri" utan reglerad därigenom att bedömningen ska göras med beaktande av vissa kriterier som omnämns i den citerade delen av paragrafen. Inte heller för dessa kriterier anges någon metod för hur de ska tillämpas, utan det är också i dessa fall frågan om en bedömning. Bedömningen om två arbeten är likvärdiga innebär alltså bedömning m.a.p. de olika kriterierna samt avvägningen mellan dessa bedömningar, vilket också innebär en bedömning.

1.1.2 Att reglera bedömningar och beslut

Ett centralt tema i detta kapitel är hur jämställdhetslagen och dess förarbeten reglerar ställningstaganden till om lönediskriminering förekommer och om arbeten är likvärdiga. Syftet med lagen är i stor utsträckning att styra eller reglera bedömningar och därmed beslutsfattande. Att en lag syftar till att styra beslutsfattande är naturligtvis inget ovanligt; alla lagar har väl som en av sina funktioner att styra beslutsfattandet i domstolar. För vissa lagar är emellertid syftet explicit att styra beslutsfattande i organisationer som inte är knutna till rättsväsendet. Genom plan- och bygglagen försöker t.ex. lagstiftaren styra beslut hos kommunala och regionala myndigheter gällande olika former av tillstånd, t.ex. bygglov. (I Odelstad 2002 studeras plan- och bygglagen ur detta perspektiv.) Och genom jämställdhetslagen försöker lagstiftaren styra bedömningar och beslutsfattande av betydelse för t.ex. lönesättning hos offentliga och privata arbetsgivare.

I detta kapitel behandlas således ett specialfall av en generell problemställning, nämligen hur kan man reglera bedömningar, som åtminstone i viss mån måste vara "subjektiva" (längre fram återkommer vi mer specifikt till innebörden av 'subjektiv'), men så att "subjektiviteten" hålls inom vissa gränser. Vilka "verktyg" (t.ex. begreppsliga eller i form av teorier) har man för att reglera och

styra bedömningar? Den frågan har dels en deskriptiv sida - vilka "verktyg" används faktiskt för detta? - och en normativ (el. preskriptiv) sida - vilka "verktyg" bör användas och hur kan bättre verktyg utvecklas?

1.1.3 Den metodologiska utgångspunkten för undersökningen

Den analys av begreppet likvärdigt arbete som görs här har sin grund i teorin om relationer (relationslogik) och strukturer (universell algebra), i mätning- och beslutsteori, begreppsbyggnadsteori, rättsfilosofi m.m. Det är fråga om ett deskriptivt resp. ett normativt metodologiskt studium av hur lagstiftningen som reglerar bedömningar är uppbyggd. Juridik och logik har mycket med varandra att göra och så har det varit genom historien. Formuleringarna av lagar liksom lagtillämpning kräver hög precision till vilket logiken kan bidra. Den skandinaviska rättsfilosofiska diskussionen under mitten av 1900-talet av äganderättsbegreppet och andra begrepp av likartad karaktär kommer att få stor betydelse i fortsättningen. Notera att denna undersökning till sin huvudsakliga del inte är någon empirisk undersökning utan framför allt en metodologisk och använder sig därvid av teoribildningar inom logik och abstrakt algebra.

1.1.4 Likvärdig som likhetsrelation

Låt oss avslutningsvis i denna inledning ge en förberedande logisk-formell analys av begreppet likvärdigt arbete.

Enligt *Nationalencyklopedins ordbok* har 'likvärdig' två betydelser:

- (1) värd lika mycket som ("de båda sökandena har likvärdiga meriter")
- (2) innebär detsamma som ("en ogärning likvärdig med mord").

Låt oss först se på betydelse (1). 'Värd lika mycket som' förutsätter en aspekt v sådan att \sim_v innebär 'likvärdig'. Relationen 'likvärdig' implicerar rimligen förekomsten av relationerna 'mer-värdig' resp. 'mindre-värdig'. Ur ett modernt mätningsteoretiskt perspektiv är det rimligt att förstå detta som att det finns ett attribut (en aspekt) v som har värdekaraktär och relationen 'likvärdig' innebär lika m.a.p. v , dvs. 'likvärdig' utgör likhetsrelationen för v . Likhetsrelationen för v betecknar vi \sim_v . $a \sim_v b$ innebär alltså att a och b är lika m.a.p. aspekten v , vilket vi betraktar som synonymt med att a och b är likvärdiga. Vi betecknar relationen 'mer-värdig' med \succ_v och 'mindre-värdig' med \prec_v . v är alltså en värdeaspekt (en aspekt som uttrycker ett värde) som här ska kallas 'arbetsvärde'. En alternativ benämning är *svårighetsgrad*, en annan möjlighet vore kanske *totalkrav*, men här används alltså beteckningen *arbetsvärde*.¹

Betydelsen (2) torde, när den tillämpas på arbeten, innebära att likhet råder. Att lagen med termen 'likvärdig' skulle avse 'lika' förefaller uteslutet, det vore en alltför snäv tolkning. Däremot innebär att arbeten är lika också att de är likvärdiga.

¹Jfr. Blomskog & Bring (2009), särskilt sid. 13f.

1.2 Tû-tû

Som bakgrund till diskussionen om form och funktion hos begreppet 'likvärdigt arbete' ska vi uppehålla oss något vid fenomenet tû-tû. I en artikel från 1951 (engelsk översättning 1957) diskuterar Alf Ross detta fenomen. Ross berättar om Noit-cif-stammen på Noisulli-öarna i södra Stilla Havet vars civilisation nyligen hade blivit beskriven av en illyrisk antropolog vid namn Ydobon (i "The Noitcifonian Way of Life: Studies in Taboo and Tû-tû").²

Enligt stammedlemmarna leder överträdelser av vissa tabun till uppkomst av något innevånarna kallar tû-tû. Den som begått överträdelser sägs också bli tû-tû. Den typ av överträdelse det är fråga om är t.ex. om man oplanerat möter sin svärmor, om man dödar ett totem-djur eller om man äter hövdingens mat. Vad innebär det då att vara tû-tû? Enligt stammedlemmarna är tû-tû en farlig kraft eller smitta som drabbar den som blir tû-tû och som hotar hela stammen med katastrof. Därför måste den person som blivit tû-tû genomgå en reningsceremoni.

Alf Ross menar nu att Noitcif-stammen lider av vidskepelse. 'Tû-tû' är naturligtvis ingenting alls utan ordet saknar mening. Att tala om tû-tû är därför nonsens. Men, framhåller Ross, även om 'tû-tû' saknar mening så har det en funktion att fylla. Språkets två huvudfunktioner enligt Ross är att beskriva och föreskriva, och dessa två funktioner uppfyller 'tû-tû'. Ty enligt Ydobon används följande två utsagor av Noitcif-stammens medlemmar:

- (1) Om en person har ätit av hövdingens mat, så är han eller hon tû-tû.
- (2) Om en person är tû-tû skall han el. hon genomgå en reningsceremoni.

Med användande av enkel satslogik kan man från (1) och (2) härleda följande:

- (3) Om en person har ätit hövdingens mat, skall han eller hon genomgå en reningsceremoni.

Uppenbarligen följer (3) oberoende av vad 'tû-tû' betyder. Detta visar, menar Ross, att även om ordet 'tû-tû' är meningslöst så används det inte på ett godtyckligt sätt utan enligt bestämda regler. 'Tû-tû' är dels förbundet med vissa omständigheter vilkas förhandenvarande gör att en person blir tû-tû — man kan tala om grunden för 'att vara tû-tû'. Dessutom är 'tû-tû' förbundet med normen att den som blivit tû-tû skall genomgå en reningsceremoni — man kan tala om följderna av 'att vara tû-tû'.³ Tillsammans utgör grund och följd vad Ross kallar för den semantiska referensen hos 'att vara tû-tû'. Jag skulle hellre vilja tala om den kommunikativa funktionen hos 'tû-tû' än den semantiska referensen hos 'att vara tû-tû', och säga att denna kommunikativa funktion är meningen hos 'tû-tû'. Ross hävdar däremot att 'tû-tû' är meningslöst, men

² Detta är en bearbetning av Odelstad (2002) sid. 352-356.

³ Min avsikt är inte att kritiskt granska Ross' resonemang utan använda hans berättelse om tû-tû för att introducera ett perspektiv på begreppsbildning. Jag tillåter mig därför att lägga till rätta Ross' framställning så att den bättre passar mina syften. För mitt sätt att återge Ross' tankegång är det viktigt att skilja mellan den semantiska referensen hos 'tû-tû' (som substantiv) och den semantiska referensen hos 'att vara tû-tû' (som villkor). Den senare består av grunder och följder medan 'tû-tû' enligt Ross saknar semantisk referens. Villkoret 'att vara tû-tû' motsvaras hos Ross av "the pronouncement of the assertion 'N.N. is tû-tû'" (se sid. 814).

detta är tror jag ett utslag av en gammaldags uppfattning om mening.

Den semantiska referensen hos 'att vara $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' består alltså enligt Ross av grunder och följder. Medlemmarna i Noĩtcif-stammen ser förstås inte saken så, utan i deras vidskepliga tankevärld betecknar ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' en farlig kraft. Men huruvida man uppfattar $t\hat{u}-t\hat{u}$ som en farlig kraft som drabbat någon eller inte gör enligt Ross ingen skillnad för fastställande av om någon är $t\hat{u}-t\hat{u}$ eller för ställningstagande till vad som bör göras.

Ross fäster stor vikt vid det Ydobon berättat om en svensk missionär som arbetat hos Noĩtcif-stammen och försökt få den att förstå att ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' inte betecknar någonting alls, varför det är ren och skär vidskepelse att tro att något mystiskt och ovisst ger sig till känna om man oförhappandes möter sin svärmor. Men Ross menar att missionären gick för långt då han utpekade dem som fortsatte att använda ordet ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' som syndiga hedningar. Enligt Ross kan utsagor innehållande ordet ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ', även om detta saknar semantisk referens, fungera effektivt för att formulera beskrivningar och föreskrifter. Istället för omskrivningen

- (1) Om en person har ätit av hövdingens mat, så är han eller hon $t\hat{u}-t\hat{u}$
- (2) Om en person är $t\hat{u}-t\hat{u}$ skall han eller hon genomgå en reningsceremoni

är det möjligt att använda det mindre krångliga

- (3) Om en person har ätit hövdingens mat, skall han eller hon genomgå en reningsceremoni.⁴

Men, framhåller Ross, ur bekvämlighetssynpunkt kan det vara en poäng att använda ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ', och jag ska återkomma till detta.

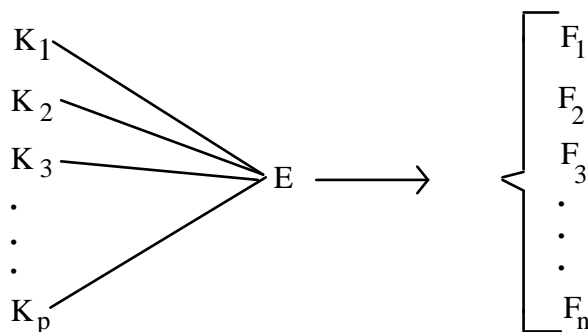
Som läsaren säkert redan förstått berättar Alf Ross här en allegori där Noĩtcif-stammen representerar oss själva. Diskussionen om ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' handlar egentligen om termer som 'rättighet', 'plikt', 'äganderätt' osv.⁵ Uppsalafilosofen Axel Hägerström⁶ drev tesen att våra föreställningar om t.ex. 'äganderätt' är metafysiska; äganderätt tänks ofta som en mystisk kraft. Enligt Hägerström svarar 'äganderätt' inte mot något i verkligheten, lika lite som ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' gör det. Men, menar Ross, även om det är sant kan 'att vara ägare till' ha en funktion i språkgemenskapen genom att ha grunder och följder. Det kan t.o.m. vara mycket förenklande att använda termen 'äganderätt'. Den svenske missionären i allegorin är juristen Vilhelm Lundstedt,⁷ som kraftfullt argumenterade för att man skulle sluta tala om äganderätt, eftersom det inte finns något i verkligheten

⁴Att med ' $t\hat{u}-t\hat{u}$ ' avse en mystisk kraft är vidskepelse enligt Ross. Däremot är (3) inte vidskepelse enligt honom. (3) är en föreskrift och som sådan varken sann eller falsk. Däremot kan den vara lämplig eller olämplig. Vidskepelse förutsätter falskhet, tror jag Ross menar.

⁵Alf Ross, 1899–1979, var dansk rättsfilosof, professor i juridik i Köpenhamn 1938–1969. Den engelska översättningen av uppsatsen om $t\hat{u}-t\hat{u}$ är publicerad i *Harvard Law Review*, Vol. 70, 1956–1957.

⁶Axel Hägerström, 1868–1939, var professor i praktiskt filosofi i Uppsala 1911–33. Hägerströms ståndpunkt gällande värdeproblemen har ofta kallats "värdenihilism".

⁷Vilhelm Lundstedt, 1882–1955, professor i civilrätt och romersk rätt i Uppsala 1914–1948 och riksdagsman 1929–1948.

Figur 1.1: Ross' schema

som 'ägarerätt' refererar till. Ross menar alltså att 'ägarerätt' mycket väl kan vara ett användbart begrepp men att man ska befria sig från de metafysiska föreställningar som ofta är knutna till begreppet. Det Ross vill få oss att förstå med allegorin om tû-tû är att inom juridiken finns en stor mängd termer som kopplar deskriptiva omständigheter (grunder) till normativa följder. Dyliga termer kallas ofta *kopplingstermer* eller *mellantermer* och motsvarande begrepp *mellanbegrepp*. I Lindahl (1985) sammanfattas huvudidén om denna typ av begrepp på följande sätt.

Att ett antal i juridiken använda begrepp, t.ex. avtal, ägarerätt, besittning, har en anknytning dels till vissa rättsfakta och dels till vissa rättsföljder, är en gammal iakttagelse. I nyare juridiska framställningar är det vanligt att sådana begrepp betecknas som "mellanbegrepp". Denna terminologi härrör från den diskussion som fördes mellan Ekelöf, Ross, Wedberg m.fl. på fyrtioalet och femtioalet, där Wedberg och Ross gjorde gällande att sådana termer som "ägarerätt" kunde betraktas som enbart "vehicles of inference" i juridiska slutledningar och som "framställningstekniska hjälpmedel" vid formuleringen av rättsreglerna. Hos Ross uttrycks idén genom det välkända schemat (se fig.) där E står för ägarerätt, K_1, \dots, K_p för ägarerättsfakta och F_1, \dots, F_n för ägarerättsföljder. (Lindahl, 1985, sid. 46)

Låt oss uppehålla oss något vid Ross' schema för begreppet ägarerätt. Varje K_i uttrycker en legal grund för ägarerätt och varje F_j uttrycker en konsekvens eller följd av att vara ägare. Schemat innebär att för alla i , $1 \leq i \leq p$, och för alla j , $1 \leq j \leq n$, gäller

K_i implicerar E
 E implicerar F_j .

Den kommunikativa funktionen hos 'att vara ägare till' är alltså att koppla grunderna K_1, \dots, K_p till följderna F_1, \dots, F_n . Ross påpekar att lagreglerna gällande äganderätt kan uttryckas utan att man använder termen 'äganderätt' genom ett stort antal regler som direkt förbinder (kopplar) rättsföljder till rättsfakta: För alla i , $1 \leq i \leq p$, och för alla j , $1 \leq j \leq n$,

$$K_i \text{ implicerar } F_j.$$

Som påpekas i Wedberg (1951) sid. 274 behövs $p \cdot n$ sådana regler, medan schemat ovan involverande E endast innehåller $p + n$ regler, och för stora värden på p och n är skillnaden i storlek mellan $p \cdot n$ och $p + n$ avsevärd. Detta belyser enligt Wedberg fördelen med att använda mellanstermer.⁸ Att uttrycka lagreglerna gällande äganderätt utan att använda termen skulle enligt Ross vara så ohanterligt att metoden vore praktiskt sett värdelös. Så fastän 'äganderätt' är ett meningslöst ord så fungerar det utmärkt som ett hjälpmedel för presentation och systematisering. Ross slutar sin uppsats om $t\hat{u}$ - $t\hat{u}$ på följande sätt:

the concept of rights is a tool for the technique of presentation serving exclusively systematic ends, and that in itself it means no more and no less than does "tû-tû". (Ross, 1957, sid. 825.)

Idén om mellanbegrepp har, som påpekats ovan, sin upprinnelse i den skandinaviska rättsfilosofiska diskussionen på 40-talet om innebörden hos centrala juridiska begrepp som äganderätt och avtal. Kortfattat går alltså den teori om mellanbegrepp som ligger till grund för föreliggande undersökning ut på att vissa begrepps funktion (och därmed dess mening) är att koppla begreppslika system av olika slag till varandra. I det enkla fallet kopplas ett system av grunder till ett system av följder. Egenskapen 'att vara ägare till' kopplar således ett system av rättsgrunder (ofta kallade rättsfakta), som uttrycks i termer av köp, arv, osv., till ett system av rättsföljder, som uttrycks i termer av normativa utsagor om vad man får och inte får göra som ägare. Inte sällan bildar mellanbegrepp kedjor, så att ett begrepps följder utgör ett annat begrepps grunder, och detta begrepps följder är i sin tur grunder för ännu ett annat begrepp. Här ska idén om mellanbegrepp tillämpas på begreppet likvärdigt arbete och därmed sammanhängande begrepp. Med utnyttjande av Ross' egna ord ovan skulle man kunna säga att en av de frågor som studeras i denna rapport är om "the concept *work of equal value* is a tool for the technique of presentation serving exclusively systematic ends, and that in itself it means no more and no less than does 'tû-tû'". Vad som mer i detalj gäller för likvärdigt arbete ska jag återkomma till, men först tre något olika exempel för att belysa idén om mellanbegrepp.⁹

⁸Observera att av schemat följer: (1) (K_1 el.... el. K_p) implicerar E . (2) E implicerar (F_1 &... & F_n). Således gäller att (K_1 el.... el. K_p) implicerar (F_1 &... & F_n). Se vidare Lindahl och Odelstad (1999) och (2007) där detta perspektiv på mellanbegrepp utvecklas.

⁹Jag samarbetar sedan mer än ett decennium med prof. Lars Lindahl inom ett forskningsprojekt rörande sammanbindande villkor i normativa system. Projektet, som bl.a. varit understött av Vetenskapsrådet, är inriktat mot en logisk-algebraisk analys, bl.a. med tanke på datavetenskaplig implementering. Se litteraturförteckningen för referenser till våra gemensamma arbeten. Förutom på dessa bygger detta och nästa kapitel delvis på diskussioner med Lars Lindahl.

1.3 Mellanbegreppsiden speglad i tre exempel

1.3.1 Ska 'kraft' i fysiken förstås i analogi med 'tû-tû'?

Den newtonska fysikens grundvalar utsattes under 1700-talet för en kritisk granskning av empiristiskt inriktade filosofer, t.ex. George Berkeley (1685-1753) och David Hume (1711-1776), och man kan hos dessa hitta tankegångar som företer likheter med vad som framkom i den skandinaviska rättsfilosofiska diskussionen om juridiska begrepp som t.ex. 'äganderätt'.¹⁰ Anders Wedberg, författare till ett av de viktigaste bidragen till denna diskussion, har i andra delen av sitt djuplodande filosofihistoriska arbete (Wedberg 1982) framhållit att för Berkeley var 'kraft', liksom begreppen 'gravitation' och 'attraktion', matematiska fiktioner: "mathematical entities which have no stable essence in the nature of things" för att citera Berkeley (Wedberg 1982 sid. 12). Dessa matematiska fiktioner är avsedda att göra en koncis beskrivning av relationen mellan masskonfiguration och acceleration möjlig och utgör därmed en sorts "vehicle of inference". Det som finns i den fysikaliska verkligheten enligt detta synsätt är konfigurationer av massor, hastigheter och accelerationer, medan däremot krafter saknar "reell existens".

Det finns alltså likheter mellan Berkeleys syn på kraftbegreppet och idén om mellanbegrepp, men det finns också en viktig skillnad, eftersom kraftbegreppet för Berkeley inte tycks koppla begrepp av olika slag, utan såväl grunder som följder uttrycks med samma sorts begrepp, nämligen sådana som betecknar vad han anser vara verkliga objekt (och inte fiktioner). Detta möjliggör att 'kraft' kan definieras i termer av ett enda slags begrepp. Kraftbegreppet är alltså för Berkeley inte ett mellanbegrepp i egentlig mening, dvs. det är inte en länk mellan begreppssystem av olika slag. Men idén om att vissa begrepp används som framställningstekniska hjälpmedel - som hjälpmedel för att göra slutledningar - (vilket med Ross' ord innebär att de betyder varken mer eller mindre än 'tû-tû') fanns således hos Berkeley och andra brittiska empirister.

1.3.2 *Medborgare* som mellanbegrepp

Vi ska nu se på ett begrepp från ett helt annat område, nämligen begreppet 'medborgare' som juridiskt begrepp.¹¹ Som utgångspunkt för framställningen används USA:s konstitution.

Amendment XIV, section 1, av Förenta Staternas konstitution lyder på följande sätt:

All persons born or naturalized in the country-region United States, and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the placecountry-region United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the placecountry-region United States; nor

¹⁰Denna delsektion är baserad på Odelstad & Lindahl (1998).

¹¹Denna sektion är baserad på Odelstad & Lindahl (1998) och Lindahl & Odelstad (2000).

shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.

Två centrala termer i denna konstitutionella regel är 'citizen' och 'person'. Rättsregeln anger grunder för att vara medborgare i Förenta Staterna, nämligen följande:

persons born or naturalized in the country-region United States,
and subject to the jurisdiction thereof

och specificerar ett antal rättsliga konsekvenser av detta villkor, uttryckta i termer av 'skall':

no State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the placecountry-region United States.

Rättsregeln formulerar inga grunder för villkoret att vara en person, men anger ett antal rättsliga konsekvenser som kopplas till detta villkor:

nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.

Inom Förenta Staternas konstitutionella system kompletteras den artikel som refererades ovan med andra regler fastställda i konstitutionen och genom domstolsutslag. Dessa regler anger tillsammans, genom att specificera grunder och följder, den roll termerna 'citizen' och 'person' har inom systemet.

Låt R vara termen 'medborgare' (eller 'person') och låt F_1, \dots, F_m vara termer som anger grunderna för medborgarskap (el. för att vara en person), och låt S_1, \dots, S_n vara termer som anger rättsliga följder. Då gäller att R :s roll i det rättsliga systemet kan illustreras av dess förekomst i två uppsättningar regler:

För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_1(x_1, \dots, x_i)$, så $R(x_1, \dots, x_i)$

För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_2(x_1, \dots, x_i)$, så $R(x_1, \dots, x_i)$

⋮

För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_m(x_1, \dots, x_i)$, så $R(x_1, \dots, x_i)$

För alla x_1, \dots, x_i : Om $R(x_1, \dots, x_i)$, så $S_1(x_1, \dots, x_i)$

För alla x_1, \dots, x_i : Om $R(x_1, \dots, x_i)$, så $S_2(x_1, \dots, x_i)$

⋮

För alla x_1, \dots, x_i : Om $R(x_1, \dots, x_i)$, så $S_n(x_1, \dots, x_i)$

Regeluppsättningarna kan omformuleras till två regler:

(1) För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_1(x_1, \dots, x_i)$ el...el $F_m(x_1, \dots, x_i)$, så $R(x_1, \dots, x_i)$.

(2) För alla x_1, \dots, x_i : Om $R(x_1, \dots, x_i)$ så $S_1(x_1, \dots, x_i)$ och...och $S_n(x_1, \dots, x_i)$.

Om mellantermen R elimineras så erhålls endast en regel:

(3) För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_1(x_1, \dots, x_i)$ el...el $F_m(x_1, \dots, x_i)$, så $S_1(x_1, \dots, x_i)$ och...och $S_n(x_1, \dots, x_i)$.

Mellanbegreppet R ('medborgare' eller 'person') kopplar en mängd S_1, \dots, S_n av rättsföljder till en mängd F_1, \dots, F_m av rättsfakta. I den tidiga skandinaviska diskussionen (se ovan) poängterades att mellanbegrepp ger ett effektivt sätt att uttrycka lagregler. Det effektivaste sättet att uttrycka de två uppsättningar regler ovan kan tyckas vara att formulera dem som en enda sats (3). Detta sätt är emellertid i många sammanhang mindre lämpligt ur lagstiftningsteknisk synvinkel. Det kan t.ex. finnas skäl att placera olika grunder och olika konsekvenser i olika lagar (t.ex. civilrätt och straffrätt). Som Wedberg och Ross påpekat så ger en formulering i termer av R och de två uppsättningar av regler en viss effektivitet; för m grunder och n följder erhålls $m + n$ regler. Om, i jämförelse, för varje F_i och varje S_j formuleras en regel

(4) För alla x_1, \dots, x_i : Om $F_i(x_1, \dots, x_i)$, så $S_j(x_1, \dots, x_i)$,

skulle $m \cdot n$ regler behövas.¹²

Något som bör uppmärksammas vid användande av mellanbegrepp inom juridiken och etiken gäller frågan om vilken status mellanbegreppet har visavi distinktionen mellan deskriptiv och normativ (*är* och *bör*). Skall begreppet 'medborgare' definieras i termer av grunder (deskriptiva), följder (normativa) eller såväl grunder som följder? Motsvarande frågeställning gäller många termer för moralisk och politisk argumentation. Satsen "handlingen A är ett allmänt intresse" tycks varken vara helt deskriptiv eller heller helt normativ utan den tycks vara delvis deskriptiv och delvis normativ (se Odelstad, 2002, sid. 350 ff.).

Medborgare är ett mellanbegrepp för vilket grunderna är relativt väl-specifierade och begreppet kan ses som kopplande deskriptiva villkor till normativa. Låt oss se på ett annat begrepp där grunderna är mindre väl-specifierade.

1.3.3 Äktenskapsliknande förhållande - ett grundöppet mellanbegrepp

Begreppet 'äktenskapsliknande förhållande' har använts inom svensk familjerätt men är numera ersatt av begreppet 'sambo'.¹³ Skillnaden mellan begreppen är huvudsakligen av terminologisk art och jag kommer i denna sektion att använda mig av 'äktenskapsliknande förhållande' för att belysa en viktig egenskap hos vissa typer av mellanbegrepp och jag kommer här att stödja mig på vad som framkom i den juridiska diskussionen om begreppet medan det användes i familjerätten.¹⁴

¹² Wedberg (1951), sid. 273, and Ross (1957), sid. 820.

¹³ I finländsk lagstiftning används begreppet äktenskapsliknande förhållande fortfarande.

¹⁴ 'Äktenskapsliknande förhållande' som mellanbegrepp finns behandlat i Lindahl och Odelstad (1999a) och (2008).

I förarbeten och rättspraxis anfördes en rad olika omständigheter av betydelse vid bedömningen om ett äktenskapsliknande förhållande skall anses vara förhanden eller ej. Till de omständigheter som skulle beaktas hörde följande.

- gemensamt boende
- gemensamt hushåll
- gemensamma barn
- copula carnalis
- syftet med förhållandet
- parternas uppfattning om förhållandets karaktär
- avtal
- känslomässig gemenskap
- trohet, bistånd
- ekonomisk gemenskap
- avsaknad av äktenskapshinder
- liknande förhållande med annan
- gemensam mantalsskrivning
- gemensam kyrkobokföring
- varaktighet

Dessa omständigheter gällde rättsfaktasidan hos begreppet äktenskapsliknande förhållande. Rättsföljdssidan däremot gällde vad som följer av att två personer levde under äktenskapsliknande förhållanden vid t.ex. separation, dödsfall, barntillsynsavgifter, bostadsbidrag vid militärtjänstgöring och återbetalningsskyldighet av studiemedel.

För begreppet äktenskapsliknande förhållanden fanns alltså ett antal omständigheter till vilka hänsyn skulle tas, och dessa betraktades som bedömningsgrunder. Vid ställningstagande till om äktenskapsliknande förhållande rådde i ett visst fall skulle en bedömning företas m.a.p. var och en av bedömningsgrunderna. Därefter skulle dessa olika bedömningar sammanvägas till en totalbedömning som avgjorde om begreppet var tillämpligt, dvs. om äktenskapsliknande förhållande skulle anses föreligga i det aktuella fallet. Situationen var till en del analog med den som råder vid ett s.k. flerdimensionellt beslutsproblem el. multikriterieproblem. Det är viktigt att observera att lagstiftaren inte hade angett någon metod eller regel vare sig för hur bedömningen skulle göras m.a.p. de olika bedömningsgrunderna eller hur sammanvägningen av de olika bedömningsgrunderna skulle göras.

Det är viktigt att skilja mellan begreppen *äktenskapsliknande förhållande* och *äktenskapsliknande förhållande enligt domstolen*. Det är inget principiellt konstigt i att säga att x och y lever under äktenskapsliknande förhållande enligt domstolen men att de i själva verket inte gör det; det är ju fullt möjligt att domstolen har gjort en felaktig bedömning. Det relativiserade begreppet (då vi har relativiserat till en viss domstol) är ett deskriptivt begrepp. Med en term lånad från Ingemar Hedenius kan man kanske säga att det relativiserade begreppet innebär en oäkta användning av 'äktenskapsliknande förhållande'.¹⁵

¹⁵Se Hedenius (1941/1965). Vi återkommer mer utförligt till detta i nästa kapitel.

Det är speciellt viktigt att observera att termen 'äktenskapsliknande förhållande' kan användas på ett oäkta sätt utan att relativiseringen behöver göras explicit.

När domstolen bedömer om äktenskapsliknande förhållande föreligger, så är det kanske att betrakta som ett sorts skön. Det innebär inte att domstolen får göra eller bedöma som den vill. Men det finns ingen yttre standard, inget objektiva kriterium på vad den måste komma fram till. Det finns heller ingen metod den kan använda vid sitt ställningstagande. Ställningstagandet är i vissa avseenden "fritt" men under ansvar. Tillspetsat skulle man kanske kunna säga att den *inte får bedöma hur som helst* (med vilka bevekelsegrunder som helst) men att *resultatet kan bli vad som helst* (utan att detta i sig är ett kriterium på att den har gjort fel).

Ross' och Wedbergs idé att mellanbegrepp är "vehicles of inference" förefaller inte vara helt tillämpligt på begreppet äktenskapsliknande förhållande. Det är inte så att man utifrån någon grund kan dra slutsatsen att ett äktenskapsliknande förhållande föreligger, utan det är alltid frågan om en sammanvägning av bedömningar utifrån olika bedömningsgrunder och därmed egentligen ett beslut. Av detta följer att 'äktenskapsliknande förhållande' inte är ett begrepp som låter sig reduceras till enbart "vehicle of inference" eller framställningstekniskt hjälpmedel.

Det är intressant att jämföra 'medborgare' och 'äktenskapsliknande förhållande' på denna punkt. Grunden för begreppet medborgare är relativt väl specificerad och i den mån det råder en oklarhet bör den undanröjas. Då det gäller äktenskapsliknande förhållande är grunderna i vissa fall inte bara oklara utan de är också komparativa begrepp, dvs. de kan föreligga i högre eller lägre grad, t.ex. trohet, ekonomisk gemenskap och varaktighet. Denna komparativa karaktär hos bedömningsgrunder varken kan eller bör undanröjas i många fall. Och i vilken grad en bedömningsgrund bör vara uppfylld kan inte sällan svårligen anges i förväg. Ställningstagandet till om ett äktenskapsliknande förhållande råder mellan två personer är resultatet av en bedömning, men en bedömning som när den utförs av domstolen har rättsliga följder. 'Äktenskapsliknande förhållande' är varken något rent deskriptivt el. rent normativt begrepp. Kanske skulle man kunna kalla det preskriptivt; det används föreskrivande i den mening att på basis av en bedömning utifrån relativt väl specificerade grunder anges vad som följer.

En fråga som naturligen inställer sig här är hur meningen hos begreppet 'äktenskapsliknande förhållande' förhåller sig till grunden resp. följden. Tillhör såväl grund som följd meningen? Syftet ("poängen") med begreppet sammanhänger väl närmast med dess följd. Men lagstiftaren har inte nöjt sig med att enbart ange följden av att leva under äktenskapsliknande förhållande utan har också försökt ange riktlinjer för när begreppet ska tillämpas. Men det är bara fråga om just riktlinjer för tillämpandet av begreppet i form av grunder för bedömningen; däremot anges ingen metod för att avgöra när begreppet är tillämpligt. Mellanbegrepp av detta slag är i viss mening "öppna" på grundsidan, och de kan därför kallas *grund-öppna mellanbegrepp*. Det utmärkande för dylika begrepp är sammanfattningsvis följande: Steget från grund till följd — att utifrån bedömningsgrunderna göra bedömningen och hävda att den ak-

tuella situationen kan subsumeras under begreppet och att följden därvid inträder — är ett ställningstagande och kan inte reduceras till tillämpandet av en metod, procedur, princip eller kriterium. (Steget från grund till följde kan inte mekaniseras.) Tillämpandet av begreppet innebär ett förfarande analogt med flerdimensionellt beslutsfattande.

1.4 Är likvärdigt arbete ett mellanbegrepp?

De tre exemplen på mellanbegrepp som beskrivits ovan har här som syfte att belysa några olika typer av mellanbegrepp och därigenom förbereda en närmare analys av 'likvärdigt arbete' betraktat som ett dylikt begrepp. De tre exemplen kan då det gäller 'likvärdigt arbete' generera frågor som:

Vilken "realitet" har 'likvärdigt arbete'. Är 'likvärdiga arbeten' en lika verklig relation som 'lika lång som'? Betecknar 'likvärdigt arbete' något reellt el. är det en fiktion? Är det ett slutledningshjälpmedel? Jfr. diskussionen om kraftbegreppet. Gäller: the concept 'job of equal value' is a tool for the technique of presentation serving exclusively systematic ends, and that in itself it means no more and no less than does 'tû-tû'?

Är 'likvärdigt arbete' ett mellanbegrepp som likt 'medborgare' har grunder som alltmer kan preciseras? Eller är 'likvärdigt arbete' ett mellanbegrepp för vilka man kan ge bedömningsgrunder men för vilket gäller att frågan om begreppet kan tillämpas i ett givet fall är en bedömning och därmed ett beslut? Hur ska man i så fall förstå detta i ljuset av begreppsparen deskriptivt-normativt och subjektivt-objektivt? Dessa frågor kommer att diskuteras i nästa kapitel.

Kapitel 2

Mellan fakta och värdering

2.1 Inledning

I detta kapitel ska begreppen 'likvärdigt arbete' och 'arbetsvärde' analyseras mer i detalj. Central för analysen är ett antal begreppspar som deskriptiv-normativ, fakta-värdering, subjektiv-objektiv samt vidare äkta värdeomdöme - oäkta värdeomdöme. Dessutom förutsätter analysen också vissa nedslag i det senaste århundradets diskussion om begreppsbildning och mening (el. innebörd) hos begrepp. Jag kommer bl.a. att argumentera för att 'likvärdigt arbete' saknar realitet som deskriptivt begrepp. Det är ett mellanbegrepp med en grundsida som vetter mot det deskriptiva och en följsida som vetter mot det normativa. Men grunderna för 'likvärdigt arbete' är inte deskriptiva begrepp utan de är själva mellanbegrepp med grunder som är "mer deskriptiva". Detta innebär att det inte finns någon metod för att avgöra om två arbeten är likvärdiga utan ett ställningstagande till detta är en bedömning, men en bedömning som är reglerad genom det nätverk av normer och värderingar som 'likvärdigt arbete' är en central nod i. Omdömen om vilka arbeten som är likvärdiga behöver därför inte vara något "enbart subjektivt" med den nedsättande innebörd som ofta förknippas med detta uttryck trots att det inte finns någon objektiv metod för att i det generella fallet fastställa om två arbeten är likvärdiga. En del av förklaringen till de missförstånd som ofta uppstår om subjektivitet kontra objektivitet vill jag hänföra till en glidning mellan "äkta" och "oäkta" användning av mellanbegrepp. Som kommer att visa sig är detta centralt för frågan om i vilken mening man kan "mäta" arbetens värde. Jag kommer vidare att hävda att likvärdigt arbete inte är ett bra exempel på en "vehicle of inference" i den mening som Ross och Wedberg tänkte sig dessa. Istället är funktionen (syftet, poängen) med begreppet 'likvärdigt arbete' som det används i Jämställdhetslagen att ge ramen för en strukturerad argumentation om grunderna för lönesättning gällande olika slags arbeten m.m.

Innan vi kan ge oss i kast med analysen av begreppet likvärdigt arbete ska först några fler analysinstrument presenteras.

2.2 Inledande anmärkningar om begrepp

2.2.1 Begrepp ur formell synvinkel

Begrepps logiska form

Begrepp kan ha olika logisk form. I detta sammanhang bör följande särskilt uppmärksammas:

- Relationer och egenskaper (egenskaper kan ses som enställda relationer) vilka kan uppfattas som villkor som råder mellan objekt.

Exempel: lång, längre än (t.ex. gällande kroppslängd el. geografiskt avstånd); bra, bättre än; stor nytta, större nytta än.

- Attribut/aspekter: avseenden i vilka objekt/företeelser är lika eller olika.

Exempel: kroppslängd, geografiskt avstånd; brahet; nytta.

Aspekter är uppbyggda (konstituerade) av relationer (villkor). En aspekt kan därför i viss mening ses som ett aggregat av relationer, men det är ändå en väsentlig skillnad mellan relationer och aspekter. En aspekt kan representeras som en struktur uppbyggd av relationer. Central för varje aspekt α är likhetsrelationen 'lika med avseende på aspekten α ', ofta betecknad \sim_α . Om aspekten är komparativ, dvs. tillåter storleksjämförelser, finns också relationen 'större än (mer av) aspekten α ' som kan betecknas \succ_α . En uppsättning relationer som tillsammans definierar en aspekt sägs konstituera denna och sägs vidare vara konstituenten i aspekten. Ofta har en aspekt fler konstituenten än blott en likhetsrelation och en ordningsrelation. T.ex. kan en differens- eller en kvotrelation ingå bland konstituenterna.

En viktig skillnad vad gäller den logiska formen hos relationer resp. aspekter är att relationer, som är en sorts villkor, kan negeras. Vi kan bilda villkoren 'inte längre än', 'inte bra', 'inte större nytta än'. Däremot betecknar uttryck som 'inte kroppslängd' och 'inte nytta', i den mån de alls är meningsfulla, inte aspekter. Detta har stor betydelse för den formella representationen av system av relationer resp. aspekter, de förra kan, efter viss "filtrering", representeras som Booleska algebror medan de senare kan representeras som lattices.

Begrepps formella egenskaper

Vid logisk och algebraisk analys samt för mätning och numerisk representation är de formella egenskaperna hos begreppen viktiga. Nedan ges några exempel på formella egenskaper som kan komma ifråga.

Relationer:

\succ transitiv, asymmetrisk, irreflexiv; strikt partiell ordning

\sim reflexiv, symmetrisk, transitiv; ekvivalensrelation

\succsim transitiv, reflexiv, varken symmetrisk el. asymmetrisk, sammanhängande; svag ordning

Aspekter kan t.ex. vara på formen av extensiva system, differensstrukturer el. ordinala strukturer.

Intension och extension

Det finns en klassisk filosofisk distinktion mellan ett begrepps innehåll, *intension*, och dess omfång, *extension*. Med ett begrepps intension avses dess mening eller innebörd. Med dess extension avses vad som faller under begreppet, vad begreppet kan tillämpas på. Det är viktigt att observera hur termen extension används i samband med aspekter. Med en aspekt α :s extension avses den struktur med tillämpningsområdet X som karakteriserar aspekten. Detta kommer att behandlas mer utförligt längre fram.

En aspekt (ett attribut) är extensionellt sett en struktur. I vissa fall är det lämpligt att tänka sig att en aspekt inte är *en* struktur utan att för varje delmängd av sitt tillämpningsområde är aspekten extensionellt sett en struktur. Det innebär att en aspekt är en funktion som till delmängder av sitt tillämpningsområde tillordnar en struktur. $\alpha(A)$ betecknar α :s extension över A . Således gäller att $\alpha(A)$ är på formen $\langle A, R_1, \dots, R_k \rangle$. Man kan se $\alpha(A)$ som α -data gällande objekten i A .

2.2.2 Beskriva och värdera

Vi behöver beskriva världen och vi behöver värdera den. Att beskriva och värdera är två olika men kompletterande verksamheter. Det är viktigt att notera skillnaden mellan deskriptiva satser och normativa:

- Deskriptiva satser
 - beskriver, anger vad som är fallet, uttrycker faktum.
- Normativa satser
 - föreskriver: anger vad som bör el. får vara fallet
 - fungerar värderande och uttrycker värdeomdömen, anger vad som är bra, bättre än, värdefullt i något avseende.

Distinktionen deskriptiv-normativ sammanfaller i hög grad med distinktionen fakta-värde. En annan i viss utsträckning besläktad distinktion är den mellan subjektiv-objektiv och vi ska återkomma till denna.

Istället för att tillämpa distinktionen deskriptiv-normativ på satser kan vi tillämpa den på begrepp. Satser uttrycks med hjälp av begrepp och om olika slags begrepp används ger det upphov till olika slags satser. Jag kommer alltså i fortsättningen att tala om deskriptiva och normativa begrepp.

I samband med distinktionen mellan deskriptiv och normativ bör *Humes problem*¹ åtminstone omnämnas. I *The Oxford Dictionary of Philosophy* har problemet fått formen av en lag:

¹David Hume, 1711-1776, skotsk filosof, huvudgestalt i den brittiska empirismen.

Hume's law A name for the contested view that it is impossible to derive an 'ought' from an 'is'. In other words: There is no logical bridge over the gap between fact and value. (Blackburn, 1994, p. 180.)

I traditionen från Hume och Bentham² anses det vara av stor betydelse att göra en klar skillnad mellan empiriska (deskriptiva) påståenden å ena sidan och normativa påståenden å andra sidan. Men som Hume påpekar, när en författare för fram ett argument är det ofta en omärkbar övergång från deskriptiva satser uttryckta i termer av *är* rep. *är inte* och normativa satser uttryckta i termer av *bör* och *bör inte*. Hume uttrycker sig på följande sätt:

I cannot forbear adding to these reasonings an observation, which may, perhaps, be found of some importance. In every system of morality, which I have hitherto met with, I have always remark'd, that the author proceeds for some time in the ordinary way of reasoning, and establishes the being of a God, or makes observations concerning human affairs; when of a sudden I am surpriz'd to find, that instead of the usual copulations of propositions, is and is not, I meet with no proposition that is not connected with an ought or ought not. This change is imperceptible; but is, however, of the last consequence. For as this ought, or ought not, expresses some new relation or affirmation, 'tis necessary that it should be observ'd and explain'd; and at the same time that a reason should be given, for what seems altogether inconceivable, how this new relation can be a deduction from others, which are entirely different from it. (David Hume, A Treatise of Human Nature, Book III, Part I, chapter II)

Det har gjorts många försök att härleda *bör* från *är*, men inget har erhållit allmän genklang. De försök som gjorts tycks alla vid närmare analys innehålla ett *bör*, dvs. ett normativt omdöme, dolt bland premisserna och att härleda normativa omdömen från deskriptiva *och* normativa omdömen är inte i princip kontroversiellt och bryter inte mot Humes lag. Det finns således goda skäl att respektera denna. Som kommer att framgå har den stor betydelse för förståelsen av vissa sorters mellanbegrepp, nämligen de som utgör en brygga mellan det deskriptiva/empiriska och det normativa.

2.2.3 Avgörningsmetod för begrepp

En mycket omdiskuterad tanke inom de empiriska vetenskapernas vetenskapsfilosofi och grundvalsforskning under 1900-talet är att ett vetenskapligt begrepps mening består av de omständigheter som ska föreligga för att begreppet ska vara tillämpligt. Dessa omständigheter beskrivs ofta som utfallet av en metod. Meningen hos ett vetenskapligt begrepp karakteriseras därför (åtminstone till en väsentlig del) av en metod för att avgöra om begreppet kan tillämpas eller inte.

² Jeremy Bentham, 1748-1832, betydande engelsk rätts- och moralfilosof.

Ett uttryck för denna tankegång finns hos Einstein i hans analys av begreppet samtidighet, vilket var ett väsentligt steg i hans utveckling av relativitetsteorin. Med 'samtidighet' som exempel formulerade Einstein följande generella idé om begreppsbildning inom de empiriska vetenskaperna: *en definition av ett vetenskapligt begrepp ska tillhandahålla en metod med hjälp av vilken man kan avgöra experimentellt huruvida begreppet kan tillämpas eller inte*. En dylik metod kan lämpligen kallas för en *avgörningsmetod*. Idén om avgörningsmetod som meningen hos vetenskapliga begrepp har haft stor betydelse för den vetenskapsteoretiska och metodologiska diskussionen under 1900-talet. Den fysiker som mest har förknippats med denna syn på begrepp är P.W. Bridgman³, som ofta ses som upphovsman till den lära om begreppsbildning som brukar kallas *operationalism*. Denna influerade Wittgenstein och den logiska empirismen och spelade stor roll som bakgrund till idén om "meaning is use".

Låt oss se på ett välbekant exempel, nämligen relationen längre än gällande raka föremål. Avgörningsmetoden för 'längre än' innebär att placera objekten ände vi ände i rät linje och notera vilket objekt som når utanför det andra. Denna metod kan illustreras på följande sätt:

$\begin{array}{l} | \text{-----} | a \\ | \text{-----} | b \end{array}$
b längre än *a*.

Avgörningsmetoder som utgör begrepps mening är naturligtvis tänkta att vara intersubjektiva, el om man så vill objektiva. Vilket subjekt som utför metoden ska i princip inte spela någon roll (även om det förstås kan vara annorlunda i praktiken). Det är denna egenskap hos avgörningsmetoderna som garanterar begreppens objektivitet och därmed objektiviteten i verklighetsbeskrivningen.⁴

Läran om mening given i form av avgörningsmetod, som jag i fortsättningen kallar operationalism, är inte oproblematiserad. Den tycks rimligare för relationer än för objekt, och särskilt för enställiga relationer (dvs. egenskaper) kan fenomenet vaghet utgöra ett problem. Men tagen med dessa och en del andra reservationer⁵ anser jag att operationalismen är rimlig då det gäller *deskriptiva begrepp* och man samtidigt eftersträvar hög grad av precision. Om ett begrepps mening inte är given av en avgörningsmetod (och kontexten kräver exakthet) ser jag det som en indikation på att begreppet inte är rent deskriptivt, det kan då vara normativt el. ett mellanbegrepp mellan det deskriptiva och det normativa.

Det är här på sin plats att jämföra relationerna 'längre än' och 'bättre än'. För relationen 'bättre än' finns ingen avgörningsmetod som tillhör meningen

³Amerikansk fysiker, 1882-1962, Nobelpristagare i fysik 1946.

⁴Avgörningsmetoders förhållande till mätmetoder är en viktig fråga särskilt med tanke på skillnaden mellan mätning som numerisk representation av deskriptiva aspekter och mätning som numerisk representation av normativa aspekter. Ofta tänks en mätmetod kunna fungera som en avgörningsmetod och med den innebörden hos 'mätning' gäller mätning enbart deskriptiva aspekter. Värdestrukturer kan representeras numeriskt men det är tveksamt att kalla detta mätning.

⁵I många fall får man tänka sig en kedja av testmetoder med avgörningsmetoden som utgångspunkt. Detta gäller t.ex. längre än, som kan tillämpas på såväl mycket små som mycket stora sträckor.

hos begreppet; om det anförs en metod för att avgöra om c är bättre än d så baseras detta på en norm och inte på meningen hos 'bättre än'. Det faktum att det inte finns någon "objektiv" metod för relationen 'bättre än', innebär det att 'bättre än' är ett subjektivt begrepp? Detta är en komplicerad och i sammanhanget viktig fråga och vi ska uppehålla oss något vid denna.

Ett subjekt S kan ha en viss relation till utsagan a är längre än b , t.ex. kan subjektet tro, gissa, bedöma osv., dvs. a är längre än b enligt subjektet. Men det finns en objektiv metod för att (i princip) avgöra det faktiska förhållandet. Ett subjekt S kan ha en viss relation till utsagan att c är bättre än d , c kan t.ex. vara bättre än d enligt S . I detta fall finns ingen objektiv metod för att avgöra om c är bättre än d . Innebär det att det enda som kan sägas om hur bra c och d är i förhållande till varandra är vad som gäller enligt något subjekt? I så fall skulle utsagor som gäller att ett objekt c är bättre än ett objekt d alltid vara relativiserade till ett subjekt, även om relativiseringen inte görs explicit - t.ex. skulle relativiseringen i många kontexter vara till den talande. Men det torde vara uppenbart att så är inte fallet. Om jag hävdar att c är bättre än d så kan det i vissa sammanhang ha ett intresse för Dig att veta detta. Det kan göra det möjligt för Dig att förutse mitt beteende i en viss situation eller det kanske kan ha en betydelse för Ditt ställningstagande till om c är bättre än d (om Du t.ex. litar till mitt omdöme i sammanhanget). På motsvarande sätt kan Ditt ställningstagande till om c är bättre än d vara av intresse för mig. Men normalt är det som är mest intressant för oss huruvida c (faktiskt!) är bättre än d , inte vad någon annan anser.

Åter till den fråga som ställdes ovan: Påståendet att c är bättre än d , är det subjektivt? Ja i den meningen att det inte finns en [objektiv] metod för att avgöra om c är bättre än d . Nej i den meningen att huruvida c är bättre än d handlar inte (primärt) om något subjekt utan om c och d . Beroende på sammanhanget finns det ofta en grund av något slag för att hävda att c är bättre än d , och framför allt följer det något av att hävda att c är bättre än d , t.ex. att i valet mellan c och d bör c väljas. Notera att bättre än tycks ha en karaktär liknande ett mellanbegrepp men för vilket följderna tycks klarare än grunden. Det är alltså viktigt att hålla frågan om c är bättre än d skild från frågan om c är bättre än d enligt något subjekt. Ibland underförstås hänvisningen till subjektet och då blir risken för missförstånd påtaglig, och vi ska återkomma till detta i samband med Hedenius distinktion mellan äkta och oäkta rättssatser.

Att objektiva avgörningsmetoder (metoder för avgörande som följer av mening- en) saknas medför inte att enbart subjektivt godtycke återstår för det normativa området utan istället argumentation och analys. Ofta drivs denna inte så långt eftersom ett språk och andra verktyg för den saknas. Att bidra med språk och verktyg för en sådan analys är en vetenskaplig uppgift. Det är fråga om utveckling av teoretiska och praktiska verktyg och genom den kan analysen drivas längre. Man måste skilja på den form av vetenskaplig verksamhet som innebär utveckling av verktyg för rationell hantering av normativa frågeställningar och den form av verksamhet som innebär att beskriva den "objektiva" verkligheten.

Då det gäller relativisering är det viktigt att notera förekomsten av implicit relativisering där relativiseringen blott underförstås. Denna typ av relativise-

rade begrepp används normalt i deskriptiva rapporter om normativa ställningstaganden av personer eller grupper eller i rapporter om vad som följer av vissa system av normer o.dyl.

2.2.4 Explicit definition av mellanbegrepp

Ett vanligt sätt att ange betydelsen eller meningen hos en term el. ett begrepp är att definiera det explicit. Vi ska i denna delsektion se på explicita definitioner av mellanbegrepp, som skiljer sig åt på ett viktigt sätt från explicita definitioner av begrepp som inte är mellanbegrepp. Vi tar som utgångspunkt explicita definitioner av "vanliga" begrepp och väljer ett enkelt exempel, nämligen begreppet 'ungkarl'. Med en unkarl menas en ogift man, dvs. 'ungkarl' betyder 'ogift man'. Något mer formellt kan detta skrivas

$$\text{ungkarl} =_{def} \text{ogift man}$$

som innebär att unkarl per definition betyder ogift man. Här är 'ungkarl' *definiendum* (det som ska definieras) och 'ogift man' *definiens* (det som definierar). Ännu något mer formellt kan definitionen av unkarl skrivas på följande sätt:

Per definition gäller att för alla x , x är unkarl om och endast om x är en man och x är ogift.

För att strukturen hos definitionen ska framgå klarare, låt

$u(x)$ innebära att x är unkarl,
 $m(x)$ innebära att x är man,
 $o(x)$ innebära att x är ogift,
 \wedge betecknar 'och'
 \iff betecknar 'om och endast om'⁶
 $\forall x$ innebära för alla x
 Med dessa förkortningar gäller

$$\text{Per definition: } \forall x : u(x) \iff m(x) \wedge o(x).$$

Eftersom \iff , dvs. 'om och endast om', kan ses som konjunktionen av två implikationspilar, \implies och \impliedby , kan definitionen ovan skrivas

$$\text{Per definition: } \forall x : [m(x) \wedge o(x) \implies u(x)] \wedge [u(x) \implies m(x) \wedge o(x)].$$

Om vi ser det som står till vänster om $u(x)$ som grunden för $u(x)$ och det som står till höger som följd av $u(x)$, så gäller alltså att för begrepp som inte är mellanbegrepp är grunden och följd av begreppet (vid fullständig definition) samma sak. Annorlunda är alltså förhållandet med mellanbegrepp.

⁶ \implies betecknar 'om...så', dvs. ' $A \implies B$ ' innebär att 'om A så B ' vilket också kan uttryckas som att ' A implicerar B '. ' $A \impliedby B$ ' innebär att 'om B så A '. Således gälla att ' $A \iff B$ ' innebär att ' A om och endast om B '.

För mellanbegrepp som ges en explicit karakterisering i termer av andra begrepp har denna normalt följande form där q är mellanbegreppet:

$$\text{Per definition: } \forall x : [p(x) \implies q(x)] \wedge [q(x) \implies r(x)].$$

Notera att grunden för q , dvs. p , är ett annat begrepp än följderna av q , dvs. r . Och inte bara det, om q är ett icke-trivialt mellanbegrepp så är p och r begrepp av olika slag, t.ex. deskriptivt resp normativt. Begreppet medborgare som diskuterades i föregående kapitel karakteriseras på detta sätt. Tanken bakom mellanbegrepp är att de 'ligger emellan' begrepp av olika slag, men det behöver inte nödvändigtvis vara frågan om deskriptiva och normativa begrepp, det kan vara frågan om begrepp som ligger mellan begreppsdomäner av andra slag (t.ex. materiellt-mentalt, observerbar-teoretisk och mikro-makro). Om q definieras som ovan kallar vi p för den *definitionella grunden* för q och r för den *definitionella följderna* av q . Ett mellanbegrepp kan kallas ett *grund-följd-begrepp* om såväl grund som följd - vilka är av olika slag - ingår i meningen.

2.2.5 Introduktions- och eliminationsregler

I 1900-talets filosofiska diskussion om mening finns en tankegång som det är naturligt att anknyta till här, nämligen *introduktions- och eliminationsregler* hos begrepp. Denna idé går tillbaka till Gentzens analys av de logiska konstanterna, som resulterade i att Gentzen formulerade regler för när en logisk konstant, t.ex. 'och', 'eller' el. 'om...så', kan introduceras i den logiska slutledningen och regler för när en logisk konstant kan elimineras ur den logiska slutledningen.⁷ Denna typ av regler är numera en grundläggande beståndsdel i den typ av logiska kalkyler som kallas naturlig deduktion.

Idén om introduktions- och eliminationsregler kan nu kopplas till mellanbegrepp som är explicit karakteriserade på följande sätt:

$$\forall x : [p(x) \implies q(x)]$$

är formen för en introduktionsregel för q och

$$\forall x : [q(x) \implies r(x)].$$

är formen för en eliminationsregel för q . En introduktionsregel för q specificerar alltså när vi kan sluta oss till att q gäller för en entitet x (vad som utgör grund för att hävda q) medan en eliminationsregel anger vad man kan sluta sig till från att q gäller för x .⁸

Det är viktigt att observera att om ett mellanbegrepp q är karakteriserat av att p är den definitionella grunden för q och r är den definitionella följderna av q så har det en speciell konsekvens, nämligen att från $p(x)$ följer $q(x)$ och från $q(x)$ följer $r(x)$, dvs. man kan härleda $r(x)$ från $p(x)$ utan att använda annat än den definitionella karakteriseringen av mellanbegreppet q . Om nu p är ett deskriptivt

⁷Gerhard Gentzen, 1909-1945, framstående tysk matematiker och logiker.

⁸Se vidare Lindahl & Odelstad (2008) sid. 232f.

villkor och r är ett normativt villkor så har vi alltså härlett den normativa satsen $r(x)$ från den deskriptiva satsen $p(x)$ utan att använda annat än en definition. Det ser ut som att vi här har hittat ett sätt att kringgå Humes lag. Vad man måste uppmärksamma då det gäller mellanbegrepp som har deskriptiva grunder och normativa följder är att användandet av begreppet förutsätter el. innebär accepterandet av en norm. Tû-tû erbjuder här ett belysande exempel.

För medlemmarna i Noît-cif-stammen är 'tû-tû' ett mellanbegrepp med introduktionsregler (definitionella grunder) och eliminationsregler (definitionella följder). För mig är 'tû-tû' inget mellanbegrepp, det är överhuvud taget inget begrepp, termen 'tû-tû' saknar mening. Jag använder mig följaktligen inte av 'tû-tû' men omnämner termen ibland som ett exempel. Implikationen från de definitionella grunderna för 'tû-tû' till de definitionella konsekvenserna av 'tû-tû' (enligt stammedlemmarna) är en norm som omfattas av medlemmarna i Noît-cif-stammen. Men jag omfattar inte den normen, varför termen saknar mening för mig. Ett mellanbegrepp med deskriptiva definitionella grunder och normativa definitionella följder definierar ett normativt minisystem. Användandet av begreppet innebär att man omfattar detta normativa system.⁹

2.2.6 Om äkta och oäkta värdeomdömen

I boken *Om rätt och moral* analyserar Ingemar Hedenius¹⁰ juridiska satser och konstaterar bl.a. följande (sid. 58):

Slutsatsen blir, att fraser sådana som ”detta är rätt” och ”detta är orätt” är tvetydiga, eller rättare, används i två olika funktioner. Enligt det vanliga språkbruket kan frasen ”detta är rätt” ibland uttrycka ett antagande, att något tillhör ett viss lands juridiska rätt, och ibland uttrycka en påtryckning på vissa personer att bete sig på ett visst sätt, en påtryckning som själv icke är ett antagande eller påstående om något.

Det finns således enligt Hedenius två olika slag av satser om rätt och orätt. Det ena slaget kallar han 'äkta rättssatser' och det andra 'oäkta rättssatser'. De äkta rättssatserna, som återfinns t.ex. i lagen, är varken sanna eller falska enligt Hedenius eftersom de inte konstaterar något faktum; deras funktion är en annan, t.ex. att fungera som påtryckningar. De oäkta rättssatserna uttrycker påståenden el. antaganden om vad som tillhör ett visst lands juridiska rätt. Det är alltså fråga om vad som gäller - är sant eller falskt - enligt ett visst lands lagar. Hedenius anger som exempel utsagan ”man är icke skyldig att skatta för lotterivinster”, som antingen (1) kan vara en sats om vilka bestämmelser som gäller i Sverige (en oäkta rättssats) eller (2) en fras avsedd att utgöra en uppmaning till visst beteende (en normativ utsaga om vad som bör vara fallet, en äkta rättssats).

⁹Jfr Hare (1989) sid. 141.

¹⁰Ingemar Hedenius, 1908-1982, prof. i praktisk filosofi i Uppsala 1947-73.

Den distinktion Hedenius gör gällande mellan äkta och oäkta rättssatser kan överföras till andra typer av satser, t.ex. normativa satser och värdesatser. En äkta normativ sats el. en äkta värdesats uttrycker inte ett faktum i samma mening som deskriptiva satser. En oäkta normativ sats el. värdesats uttrycker att en äkta sats av motsvarande slag gäller enligt en agent men utan att göra referensen till agenten explicit. Det är alltså viktigt att skilja mellan satser som uttrycker en norm eller ett värdeomdöme och satser som påstår att en norm eller ett värdeomdöme gäller enligt en agent, men att det underförstås. 'a och b är likvärdig arbeten' kan användas äkta innebärande ett värdeomdöme av speciellt slag som vi ska återkomma till. Men satsen kan också användas oäkta innebärande ett påstående om att enligt någon agent (domstol, arbetsvärderingsinstrument osv.) gäller att a och b är likvärdiga arbeten.

2.3 Arbetsvärde som mellanbegrepp

2.3.1 Introduktion

Det bör kanske ännu en gång påpekas att denna undersökning är metodologisk. Den handlar om att klargöra hur begreppet 'likvärdigt arbete' och därmed sammanhängande begrepp kan analyseras som en central nod i argumentationen kring lönesättning m.m. Om man tillämpar den klassiska distinktionen mellan materiell och formell så är undersökningen formell, men den är normerande i formellt hänseende.

I denna sektion ska vi tillämpa idékomplexet kring mellanbegrepp på begreppsältet kring 'likvärdigt arbete'. En av utgångspunkterna är följande hypotes: För att förstå begreppet *likvärdiga arbeten* måste man förstå syftet med det, dess funktion i lagstiftningen. Givet denna ges en primär (okontroversiell) introduktions- och eliminationsspecificering av begreppet. Denna primära specificering är partiell men anger de grunder och följder av begreppet vilka ligger i förståelsen av det, dvs. ligger i dess mening. Men i förståelsen av begreppet ligger också att denna introduktions-eliminations-specificering inte är fullständig. Istället ligger i meningen att begreppet är öppet. Inom ramen för syftet kan man argumentera för att introducera och/el. eliminera begreppet på annat sätt än vad den primära specificeringen anger. En dylik argumentation är en normativ el. värderande verksamhet.

Låt som i sektion 1.1.4 \sim_v beteckna 'likvärdiga arbeten', dvs. $a \sim_v b$ innebär att a och b är likvärdiga arbeten. För enkelhets skull antar vi att v är en aspekt på arbeten och att \sim_v innebär likhet m.a.p. denna aspekt. Aspekten v har alltså med värdet hos arbete att göra och man kan uppfatta v som aspekten svårighet hos arbeten eller arbetsvärde.

\sim_v och v är begrepp av olika logisk form: \sim_v är en relation och v är en aspekt. En aspekt byggs upp (konstitueras) av relationer, vilket innebär att en aspekt i viss mening kan ses som ett aggregat av relationer, men det är ändå väsentliga skillnader mellan relationer och aspekter. Som en konstituent i v finns rimligen också en ordningsrelation 'mer av v än' som kanske också kan

utläsas 'mer-värdig än' och vi betecknar den \succ_v . Relationen \succsim_v som innebär att antingen relationen \succ_v eller relationen \sim_v gäller har i AD:s dom nr 76/01 benämnts 'minst likvärdig'. Det kan finnas fler relationer som bidrar till att konstituera v , t.ex. differensrelationer. Arbetsvärde har med lönesättning att göra och för lönesättning behövs rimligen mer än en ordningsstruktur. Differensrelationer kommer dock att enbart behandlas kortfattat i detta avsnitt. Vilka formella egenskaper \sim_v , \succ_v och v har kommer också att i hög grad lämnas öppet.

Det är en rimlig fråga om aspekten arbetsvärde är ett mellanbegrepp. Men hittills i denna del av rapporten har diskussionen om mellanbegrepp gällt begrepp på formen av villkor. Det är därför naturligt att inledningsvis fokusera på begreppen \sim_v och \succ_v . När det gäller förhållanden som är analoga för \sim_v och \succ_v kommer dessa att diskuteras i termer av \sim_v .

2.3.2 Grundsidan hos arbetsvärde

Grunden för begreppet likvärdigt arbete

Låt oss inledningsvis rekapitulera ett stycke ur Jämställdhetslagen.

Ett arbete är att betrakta som *likvärdigt* med ett annat arbete om det utifrån en sammantagen bedömning av de krav arbetet ställer samt dess natur kan anses ha lika värde som det andra arbetet. Bedömningen av de krav arbetet ställer skall göras med beaktande av kriterier såsom kunskap och färdigheter, ansvar och ansträngning. Vid bedömningen av arbetets natur skall särskilt arbetsförhållandena beaktas. (Kursiveringen tillagd här.)

Stycket anger, om vi förenklar något, fyra kriterier vad gäller krav. Låt oss här för resonemangets skull bortse från övriga möjliga kriterier. Vidare begränsar vi oss till att vad gäller arbetets natur beakta arbetsförhållanden. Vi inför följande beteckningar:

κ_1 kunskapskrav	\sim_1 lika kunskapskrav	\succ_1 större kunskapskrav ¹¹
κ_2 färdighetskrav	\sim_2 lika färdighetskrav	\succ_2 större färdighetskrav
κ_3 ansvarskrav	\sim_3 lika ansvarskrav	\succ_3 större ansvarskrav
κ_4 ansträngningskrav	\sim_4 lika ansträngningskrav	\succ_4 större ansträngningskrav
κ_5 arbetsförhållanden, svårighetskrav	\sim_5 lika svåra arbetsförhållanden	
\succ_5 svårare el. sämre arbetsförhållanden		

Således gäller att \sim_v är ett mellanbegrepp som på grundsidan har aspekterna $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$ och därmed också de relationer som konstituerar dessa aspekter. Men vad som mer specifikt är grunden för \sim_v är inte självklart. Dock är vissa saker okontroversiella, t.ex. följande:

$$a \sim_1 b \ \& \ a \sim_2 b \ \& \ a \sim_3 b \ \& \ a \sim_4 b \ \& \ a \sim_5 b \ \implies \ a \sim_v b. \quad (2.1)$$

¹¹Egentligen borde man använda beteckningarna \sim_{κ_1} resp. \succ_{κ_1} men när det inte kan leda till missförstånd utelämnas κ .

(2.1) innebär att v är *likhetsbevarande* relativt $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$. Det tycks rimligt att hävda att detta inte kan ifrågasättas med mindre än att man menar något annat med \sim_v än vad som anges i lagtexten. Men det kan uppenbarligen finnas arbeten c och d sådana att för värden på i och j gäller $c \succsim_i d$ och $c \succsim_j d$ men ändå $c \not\sim_v d$. Implikationspilen till höger i (2.1) kan därför inte ersättas med ekvivalens (dvs. dubbelpil) och (2.1) kan således inte vara det enda sättet att introducera relationen \sim_v . Vi ska återkomma till detta. Notera att om arbetena a och b är lika så gäller $a \sim_i b$ för alla $i, 1 \leq i \leq 5$, och alltså $a \sim_v b$.

Aggregering och komponentrelationer

Enligt jämställdhetslagen finns vissa kriterier som en bedömning av arbetsvärde skall grundas på och arbetsvärde kan ses som ett aggregat av dessa kriterier. Förhållandet mellan ett aggregat och dess faktorer/komponenter är en problemställning som förekommer i många sammanhang. Ett detaljerat studium av formella problem av detta slag återfinns främst inom teorin för gruppbeslut och social choice. Moderna klassiker inom området är arbeten av Kenneth Arrow och Amartya Sen.¹² Följande villkor om förhållandet mellan aggregatet och dess faktorer, som kan kallas komponentrelationer, är exempel på villkor av intresse i fortsättningen. Först emellertid några klarlägganden gällande den notation som används: $\bigwedge_{1 \leq j \leq k, j \neq i} x_i$ innebär konjunktionen av alla $x_i, 1 \leq j \leq k, j \neq i$, dvs. $x_1 \wedge \dots \wedge x_{i-1} \wedge x_{i+1} \wedge \dots \wedge x_k$ (\wedge är symbolen för 'och'). Om α_i är en aspekt så betecknar \sim_i relationen 'likhet m.a.p. α_i '.

Definition 1 α_0 är likhetsbevarande relativt $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ om för alla a och b

$$\bigwedge_{1 \leq j \leq k} a \sim_j b \quad \implies \quad a \sim_0 b. \quad (2.2)$$

Vi säger då också att α_0 är ett aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$.

Definition 2 α_0 som ett aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ uppvisar positiv respons(1) relativt α_i om för alla a och b ,

$$a \succ_i b \quad \wedge \quad \bigwedge_{1 \leq j \leq k, j \neq i} a \sim_j b \quad \implies \quad a \succ_0 b. \quad (2.3)$$

I Sen (1970) sid. 21 omtalas villkoret (2.2) i termer av "Pareto-wise indifference" och villkoret (2.3) i termer av "Pareto-wise better".

Definition 3 α_0 som ett aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ uppvisar icke-negativ respons relativt α_i om för alla a och b ,

$$a \succ_i b \quad \wedge \quad \bigwedge_{1 \leq j \leq k, j \neq i} a \sim_j b \quad \implies \quad a \succsim_0 b. \quad (2.4)$$

¹²Kenneth Arrow, f 1921, amerikansk ekonom, erhöll "Nobelpriset i ekonomi" 1972. Amartya Sen, f 1933, indisk ekonom och filosof, erhöll "Nobelpriset i ekonomi" 1998.

Definition 4 α_0 som ett aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ uppvisar global icke-negativ respons om för alla a och b ,

$$\bigwedge_{1 \leq i \leq k} a \succsim_i b \implies a \succsim_0 b. \quad (2.5)$$

Definition 5 α_0 som ett aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ uppvisar positiv respons(2) relativt α_i om för alla a och b

$$a \succ_i b \wedge \bigwedge_{1 \leq j \leq k} a \succsim_j b \implies a \succ_0 b. \quad (2.6)$$

Definition 6 \succ_0 är i enlighet med \succ_i ceteris paribus gällande α_0 som aggregat av $\alpha_1, \dots, \alpha_k$ om för alla a och b

$$\bigwedge_{1 \leq j \leq k, j \neq i} a \sim_j b \implies (a \succ_i b \iff a \succ_0 b). \quad (2.7)$$

Termerna 'positiv respons' och 'negativ respons' är hämtade från Sen (1970) sid. 68 men definitionerna har anpassats till den formella ram vi rör oss med här. Vissa av dessa villkor "hänger samman" i den meningen att givet vissa antaganden om \sim_i och \succsim_i kan man visa relationer mellan villkoren. Detta detaljstudium kommer dock inte att genomföras här.

Grundsidan av arbetsvärde ur ett aggregeringsperspektiv

Givet de förenklingsantaganden som specificerades ovan tror jag det är korrekt att säga att enligt Jämställdhetslagen gäller att v , dvs. arbetsvärde, är ett aggregat av $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$. (Se 2.2.) Vad mer kan sägas om arbetsvärdes grundsida enligt Jämställdhetslagen? Vad gäller om följande, där $1 \leq i \leq 5$?

- (1) v uppvisar *positiv respons(1)* relativt κ_i .
- (2) v uppvisar *positiv respons(2)* relativt κ_i .
- (3) v uppvisar *icke-negativ respons* relativt κ_i .
- (4) v uppvisar *global icke-negativ respons*.
- (5) \succ_v är *i enlighet med \succ_i ceteris paribus*.¹³

Det förefaller mig inte självklart att (1)-(5) gäller. Det skulle ju kunna vara så att kraven i κ_i för något i är något lite större för a än för b , men att a och b ändå är att betrakta som likvärdiga. Men med en inte alltför hög grad av förenkling (kanske skulle man kunna säga "idealisering") gäller (1)-(5) för $i, 1 \leq i \leq 5$, enligt Jämställdhetslagen. (1), (2) och (5) kan ses som

¹³Notera att med \succ_i avses här \succ_{κ_i} . Av (5) följer att 'mer-värdig' är i enlighet med 'större kunskapskrav' ceteris paribus,

introduktionsregler för \succ_0 och (3) och (4) som introduktionsregler för \succ_0 . (Om det finns andra komponentrelationer för ν som följer av Jämställdhetslagen än (1)-(5) är en fråga som här lämnas öppen.¹⁴)

Notera att utsagan ' ν uppvisar positiv respons(1) relativt κ_1 ' kan förstås som en oäkta rättssats i Hedenius mening (gällande svensk lagstiftning) och som en äkta rättssats innebärande att för ν bör gälla att det uppvisar positiv respons(1) relativt κ_1 . Detta kanske blir tydligare om det uttrycks mer explicit på följande sätt:

Om kraven för a vad gäller kunskap är större än för b men i övrigt är kraven för a lika stora som för b , så har a större arbetsvärde än b .

Den satsen kan dels förstås deskriptivt som gällande svensk lagstiftning och dels så att den har en normerande karaktär.

Differenser

För ställningstagande till om två arbeten är likvärdiga eller om ett är mer värdigt än det andra är den nytta man har av villkoren gällande positiv och negativ respons uppenbarligen begränsad.

Antag att a och b är arbeten som kan betraktas som likvärdiga i avseendena κ_2 , κ_4 och κ_5 men att $a \succ_1 b$ och $b \succ_3 a$. Vad gäller då om a och b m.a.p. ν ? Gäller $a \sim_\nu b$, $a \succ_\nu b$ eller $b \succ_\nu a$? För att ta ställning till detta måste man ta ställning till om skillnaden m.a.p. kunskapskrav mellan a och b överväger skillnaden i ansvar mellan b och a . Låt $\Delta_i(a, b)$ beteckna differensen/skillnaden mellan a och b (i denna ordning) m.a.p. κ_i . Att differensen i kunskapskrav mellan a och b överväger m.a.p. ν differensen i ansvar mellan b och a betecknas

$$\Delta_1(a, b) \sqsupset_\nu \Delta_3(b, a)$$

och det betraktas här som en begreppslig sanning att

$$(a \sim_2 b \wedge a \sim_4 b \wedge a \sim_5 b) \implies [\Delta_1(a, b) \sqsupset_\nu \Delta_3(b, a) \iff a \succ_\nu b] \quad (2.8)$$

Notera att \sqsupset_ν är på formen av ett mellanbegrepp där (2.8) anger följderna av begreppet. Det blir tydligare om (2.8) skrivs om på följande sätt:

$$\Delta_1(a, b) \sqsupset_\nu \Delta_3(b, a) \implies [(a \sim_2 b \wedge a \sim_4 b \wedge a \sim_5 b) \implies a \succ_\nu b] \quad (2.9)$$

$$\neg(\Delta_1(a, b) \sqsupset_\nu \Delta_3(b, a)) \implies [(a \sim_2 b \wedge a \sim_4 b \wedge a \sim_5 b) \implies \neg(a \succ_\nu b)] \quad (2.10)$$

Däremot är grunden för begreppet i stort sett öppet.

Notera att $\Delta_i(a, b) \sqsupset_\nu \Delta_j(b, a)$ innebär en jämförelse mellan differenser i två olika faktorer, dvs. utgör en *interfaktoriell jämförelse*. Dyliga jämförelser förutsätter att faktorerna är åtminstone implicit differensstrukturer. I Jämställdhetslagen sägs inget explicit om hur jämförelsen mellan differenser m.a.p. olika kriterier ska göras.¹⁵

¹⁴Man skulle t.ex. kunna fråga sig, med användande av begreppsbildningen i Odelstad (2002) sid. 270, om ν är i enlighet med κ_i ceteris paribus.

¹⁵Detta tema diskuteras i Blomskog & Bring (2009) från en något annan utgångspunkt.

2.3.3 Består grundsidan av v av mellanbegrepp?

Grundsidan av likvärdigt arbete består av de fem aspekter $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$. κ_1 betecknar kunskapskrav som inte är något operationellt begrepp utan $a \succ_1 b$ är resultatet av en bedömning. När den bedömningen görs måste man ta hänsyn till vilken roll resultatet spelar. Det är en av input i bedömningen av vad som gäller om a och b m.a.p. v . Kunskap som krav på arbeten har naturligtvis med kunskap använt i andra sammanhang att göra men måste här ses i den kontext som jämställdhet i arbetslivet utgör.

Motsvarande tycks gälla också för de övriga aspekterna som finns på grundsidan av likvärdigt arbete. För relationerna i aspekterna $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$, t.ex. för \succ_i , kan man svårligen tänka sig att det finns avgörningsmetoder och det tycks ytterst tveksamt att dessa aspekter skulle kunna ses som rent deskriptiva. I litteraturen om arbetsvärdering är det vanligt att se var och en av $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$ som ett aggregat av en uppsättning faktorer. Låt oss tänka oss att κ_i har faktorerna $\lambda_{i_1}, \dots, \lambda_{i_k}$. Komponentrelationerna *positiv* och *negativ respons* liksom *i enlighet med ceteris paribus* kan tänkas råda mellan κ_i och $\lambda_{i_1}, \dots, \lambda_{i_k}$. Aspekten κ_i har alltså en grundsida och man kan fråga sig om den också har en följsida. Svaret är uppenbarligen ja, på följsidan av κ_i finns aspekten arbetsvärde, dvs. v . Situationen är dock komplicerad, det är v som i samspel med $\kappa_j, 1 \leq j \leq 5, j \neq i$ utgör följsidan av κ_i . Detta framstår klarare om man betänker att α_0 uppvisar positiv respons(1) relativt α_i om för alla a och b ,

$$a \succ_i b \implies \left(\bigwedge_{1 \leq j \leq k, j \neq i} a \sim_j b \implies a \succ_0 b \right) \quad (2.11)$$

något som följer av elementär satslogik ur definition 2. Motsvarande gäller för övriga komponentrelationer (dvs. definitionerna 3-6). Aspekterna $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4$ och κ_5 kan alltså själva ses som mellanbegrepp och det är lätt att inse att ett nätverk (rent av ett träd) av mellanbegrepp börjar ta form: Mellanbegreppet m_i har som en av sina faktorer på grundsidan ett mellanbegrepp m_j , som alltså har m_i på sin följsida. Omfattningen av detta nätverk (trädets omfång) kan vara mycket stort. Det är ju möjligt att en el. flera av faktorerna $\lambda_{i_1}, \dots, \lambda_{i_k}$ till κ_i själva är mellanbegrepp och det kan vara långt till att en otvetydigt "deskriptiv botten" erhålls längs alla grenarna. Notera att deskriptiviteten kan sägas öka ju fler steg åt begrepps grundsida som tas och att normativiteten analogt ökar ju fler steg på begrepps följsida vi tar.

2.3.4 Följsidan hos arbetsvärde

Följden av att två arbeten är likvärdiga

Vad som följer av att två arbeten är eller betraktas som likvärdiga anges bl.a. i 10§ och 11§ av Jämställdhetslagen, vilka återges nedan (kursiveringarna tillagda här):

10 § I syfte att upptäcka, åtgärda och förhindra osakliga skillnader i lön och andra anställningsvillkor mellan kvinnor och män skall arbetsgivaren varje år kartlägga och analysera

- bestämmelser och praxis om löner och andra anställningsvillkor som tillämpas hos arbetsgivaren, och
- löneskillnader mellan kvinnor och män som utför *arbete som är att betrakta som lika eller likvärdigt*.

Arbetsgivaren skall bedöma om förekommande löneskillnader har direkt eller indirekt samband med kön. Bedömningen skall särskilt avse skillnader mellan

- kvinnor och män som utför arbete som är att betrakta som lika, och
- grupp med arbetstagare som utför arbete som är eller brukar anses vara kvinnodominerat och grupp med arbetstagare som utför arbete som är att betrakta som likvärdigt med sådant arbete men inte är eller brukar anses vara kvinnodominerat. Lag (2000:773).

11 § Arbetsgivaren skall varje år upprätta en handlingsplan för jämställda löner och där redovisa resultatet av kartläggningen och analysen enligt 10 §. I planen skall anges vilka lönejusteringar och andra åtgärder som behöver vidtas för att *uppnå lika lön för arbete som är att betrakta som lika eller likvärdigt*. Planen skall innehålla en kostnadsberäkning och en tidsplanering utifrån målsättningen att de lönejusteringar som behövs skall genomföras så snart som möjligt och senast inom tre år.

En redovisning och en utvärdering av hur de planerade åtgärderna genomförts skall tas in i efterföljande års handlingsplan.

Skyldigheten att upprätta en handlingsplan för jämställda löner gäller inte arbetsgivare som vid senaste kalenderårsskifte sysselsatte färre än tio arbetstagare. Lag (2000:773).

Följden av likvärdigt arbete har uppenbarligen med lönesättning att göra men förhållandet är komplicerat. Om $a \sim_v b$ och x utför a och y utför b och x är kvinna och y är man, så följer att om löneskillnader föreligger mellan x och y ska arbetsgivaren vid den årliga lönekartläggningen analysera och bedöma om denna löneskillnad har direkt eller indirekt samband med kön, och om detta är fallet ange vilka lönejusteringar och andra åtgärder som behöver vidtas för att x och y ska erhålla lika lön. Att två arbeten är likvärdiga medför, då vissa andra omständigheter är för handen, att arbetsgivaren åläggs vissa skyldigheter, dvs. arbetsgivaren ska se till att vissa handlingar utförs. Det torde rimligen även vara så att om $a \succ_v b$ och x utför a och y utför b och x är kvinna och y är man och löneskillnader föreligger mellan x och y till x :s nackdel så åläggs även i detta fall samma skyldigheter för arbetsgivaren. I AD:s dom nr 76/01 kringgås problemet att tala om \succ_v som mer-värdig genom att uttrycket 'minst likvärdig' används (rimligen innebärande \lesssim_v).

Följden av att två arbeten är likvärdiga anges i form av en norm. I Appendix A finns en kortfattad skiss av den grundläggande strukturen hos normer.

Följden av att två arbete inte är likvärdiga

Vi har uppehållit oss en hel del vid begreppet 'likvärdigt arbete'. Vad kan sägas om begreppet 'inte likvärdigt arbete'? Rimligt men inte nödvändigt vore att följande gäller (där \vee som vanligt i logiken betecknar disjunktion):

$$a \approx_v b \iff (a \succ_v b \vee b \succ_v a)$$

Grundsidan av \approx_v består liksom för \sim_v av $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$, medan däremot de specifika grunderna för \approx_v och \sim_v naturligtvis är olika. Någon specifik följd av att a och b är inte likvärdiga arbeten tycks lagen inte ange.

2.3.5 Den kognitiva karaktären hos *arbetsvärde*

Under denna rubrik har jag samlat anmärkningar av något skiftande slag om den kognitiva karaktären el. statusen hos ingredienserna i begreppsältet kring likvärdigt arbete.¹⁶ Vi ska längre fram se på vad den kognitiva karaktären hos arbetsvärde medför för frågan om hur man ska förstå olika metoder för arbetsvärdering.

Två vanliga missförstånd gällande arbetsvärde

Jag har tidigare i denna rapport gjort gällande att karaktären hos begreppet likvärdigt arbete ofta missförstås på ett av två olika sätt. Det ena sättet att missförstå karaktären hos likvärdigt arbete skulle kunna kallas realism- el. deskriptivism-misstaget och den andra relativism- el. subjektivism-misstaget. Det första misstaget begår man om man tror att aspekten arbetsvärde och därmed också relationerna likvärdiga och mer-värdiga är deskriptiva begrepp och att det därför är meningsfullt att försöka operationalisera \sim_v och \succ_v , dvs. ange en avgörningsmetod för begreppen. Det andra misstaget begår man om man betraktar utsagor om två arbetens lika el. olika värde som i princip rent subjektiva utsagor för vilken någon grund inte kan ges och som endast kan fungera som uttryck för personligt tyckande.

Vad som menas med att mäta är inte oproblemiskt, men enligt en vanlig uppfattning av mätning innebär det att mäta hur mycket ett objekt x har av en aspekt α att man har en metod för att avgöra om två objekt har lika mycket av α el. vilket av dem som har mer, dvs. mätning förutsätter förekomsten av en avgörningsmetod. Att försöka mäta arbetsvärde är alltså att begå deskriptivism-misstaget.

Likvärdigt arbete ett grundöppet bedömningsbegrepp

Tre exempel på vad som kan vara kognitiv status hos begrepp är
 deskriptiva begrepp: beskrivande
 normativa begrepp: föreskrivande, värderande

¹⁶Diskussionen i Nagel (1961) kap 6 *The Cognitive Status of Theories* har varit en inspirationskälla för att använda begreppet 'kognitiv status' i analysen av mellanbegrepp.

mellanbegrepp: mellan deskriptivt och normativt.

Aspekten arbetsvärde och därmed sammanhängande relationer som likvärdigt arbete och mer-värdigt arbete saknar avgörningsmetoder. En del av meningen hos dessa relationer är introduktionsregler uttryckta med hjälp av implikationer där konsekventen är v -relationer och antecedenten är relationer av annat slag. En annan del av meningen utgörs av implikationer där antecedenten är v -relationer och konsekventen anger vad som ska tillses. v -relationer är alltså mellanbegrepp och därmed är också v ett mellanbegrepp. Men begreppen ligger inte "omedelbart" mellan det deskriptiva och det normativa utan utgör länkar i en kedja, el. kanske bättre noder i ett nätverk, som börjar i det deskriptiva och slutar i det normativa. (Se vidare längre ned.)

Det verkar orimligt att man skulle kunna ange någon fullständig regel för att introducera relationerna sammanhängande med arbetsvärde. Det innebär att begreppen är grundöppna på ett fundamentalt sätt. Därtill kommer att aspekterna $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$ med sammanhängande relationer inte är renodlat deskriptiva begrepp utan måste förstås som en sorts mellanbegrepp.

Ställningstagande till $a \sim_v b$ el. $a \succ_v b$ görs genom en bedömning för vilken en ram el. skelett ges av introduktionsreglerna. Till input för bedömningen hör vad som gäller m.a.p. κ_i . Vad som gäller m.a.p. κ_i görs också genom en bedömning. Relationerna sammanhängande med aspekten arbetsvärde är alltså i väsentlig grad grundöppna bedömningsbegrepp.

Likvärdigt arbete saknar avgörningsmetod. Arbetsvärde kan inte operationaliseras, eftersom en operationalisering vore ett normativt ställningstagande. Arbetsvärderingsmetoder har en annan relation till likvärdigt arbete än att vara avgörningsmetoder.

Oäkta användning av 'likvärdigt arbete'

Oäkta användning av $a \sim_v b$ skulle innebära att satsen används deskriptivt om vad som gäller enligt någon form av system el. agent. $a \sim_v b$, dvs. att a och b är likvärdiga arbeten, kan normalt inte tolkas som att a och b är likvärdiga arbeten enligt svensk lag, eftersom detta sällan följer direkt av bestämmelserna. Vad som istället gäller enligt svensk lag är vissa implikationer (se definitionerna 1-6). $a \sim_v b$ är resultatet av en bedömning som ska göras inom den ram som lagen ger. Däremot kan $a \sim_v b$ användas i oäkta mening som en deskriptiv rapport om vad en etablerad arbetsvärderingsmetod ger tillämpad på a och b , el. vad Arbetsdomstolen har kommit fram till.

Begreppsfältet kring likvärdigt arbete som ett aggregationsträd

Fältet av begrepp sammanhängande med likvärdigt arbete bildar som tidigare påpekats ett nätverk, under vissa generella villkor kanske rent av ett träd. I datavetenskapen förstås med träd i detta sammanhang ett *rooted tree*, vilket innebär att det som biologiskt ses som toppen kallas *roten* och noderna i grenarnas ändpunkter kallas *löv*. Med detta perspektiv på träd är löven de begrepp som ligger närmast det rent deskriptiva medan roten ligger närmast det rent norma-

tiva. Noderna i ett träd av detta slag är begrepp, och i den kontext vi här rör oss inom blir aspekterna alltmer aggregerade ju närmare man kommer roten. Roten själv kan ses som det i sammanhanget yttersta aggregatet. Ett träd av detta slag kommer jag i fortsättningen att kalla ett *aggregationsträd*. Som tidigare påpekats representeras aspekter som strukturer el. klasser av strukturer. Ett aggregationsträd är alltså ett komplext nätverk av strukturer som kan studeras med metoder och teorier från abstrakt algebra.¹⁷ När man rör sig från nivå till nivå i riktning mot roten sker det med hjälp av normativa ställningstaganden, det följer av Humes lag. Men genom att de normativa ställningstagandena sker inom ramen för aggregationsträdet kan de bli mer strukturerade och systematiska än vad de annars skulle kunna bli.

Är det med 'arbetsvärde' som med 'tû-tû'?

I avsnitt 2.2 ställdes frågan om det gäller att "the concept 'job of equal value' is a tool for the technique of presentation serving exclusively systematic ends, and that in itself it means no more and no less than does 'tû-tû'"? Begreppet likvärdigt arbete saknar avgörningsmetod och kan därför sägas sakna "deskriptiv realitet". Enligt ovan kan arbetsvärde ses som en nod i ett aggregationsträd och därigenom uppfyller det "systematic ends" och eftersom det är just detta som är syftet med det gör begreppet detta "exclusively".

Strukturerad argumentation och reflektivt ekvilibrium

Man fastställer huruvida $a \sim_v b$ genom bedömning, inte genom en avgörningsmetod. Men det finns ett nätverk av regler som reglerar bedömningen och bedömningen måste kunna berättigas genom en strukturerad argumentation. Bedömningen är inte (skall inte vara) subjektiv i betydelsen godtycklig men en bedömning utförs naturligtvis av ett subjekt, som dock måste ta ansvar för bedömningen och kunna argumentera för sitt ställningstagande. Att det inte finns en metod för att avgöra om likvärdighet råder mellan arbeten innebär inte att det som återstår är rena subjektiviteten.

Aggregationsträdet från det mest deskriptiva till det mest normativa ger ett ramverk för systematisk argumentation. En viktig hypotes i sammanhanget är att beslutsfattaren ofta relativt lätt kan göra delbedömningar medan totalbedömningen normalt är mycket mer svåråtkomlig. Givet delbedömningarna får man försöka sluta sig till vad dessa partiella bedömningarna ger för restriktioner på totalbedömningen. Resultatet kan sedan testas mot agentens ursprungliga intuitioner om totalbedömningen - vi har ofta uppfattningar om krav på helhetsbedömningar som ska vara uppfyllda - och detta kan leda till att totalbedömningen justeras eller att vissa partiella bedömningar måste omprövas. På detta sätt sker ett oscillerande mellan del- och helhetsbedömningar till dess att ett s.k. *reflektivt ekvilibrium* erhålls. Övergången från deskriptivt till

¹⁷I Odelstad (2002) del 3 och 4 utvecklas en teoribildning för ett dylikt studium. Denna kan dock inte användas här eftersom den förutsätter införandet av en omfattande formalism.

normativt är inte en fråga om en logisk slutledning men heller inte helt öppet för godtycke.

2.3.6 Är likvärdigt arbete kontextberoende?

Kan det vara så att $a \sim_v b$ i ett sammanhang (en kontext) S men $a \not\sim_v b$ i ett annat sammanhang S' ? Det är inte ovanligt att man finner den tankegången uttryckt på ett eller annat sätt. Hur ska den tanken förstås? Att $a \sim_v b$ i sammanhanget S men $a \not\sim_v b$ i sammanhanget S' kan tolkas så att vikten hos de olika faktorerna är olika i S resp. i S' . Låt oss för att belysa detta anta att

$$a \sim_3 b \quad \& \quad a \sim_4 b \quad \& \quad a \sim_5 b$$

och

$$a \succ_1 b \quad \& \quad b \succ_2 a$$

men att

$$a \sim_v b \text{ i } S \quad \& \quad b \succ_v a \text{ i } S'.$$

I S kompenserar alltså skillnaden mellan a och b i aspekten κ_1 skillnaden mellan b och a i aspekten κ_2 men att detta inte gäller i S' . Aspekten κ_1 har därför i viss mening större vikt m.a.p. aspekten κ_2 i S än i S' . Kanske borde man därför relativisera v , \sim_v och \succ_v till aktuell kontext och betrakta v^S , \sim_{v^S} och \succ_{v^S} i sammanhanget S . \sim_v tycks alltså ofta tänkas vara kontextberoende. Gäller det också om \sim_{κ_i} ? Detta tycks mer tveksamt.

Vi har sett närmare på jämförelser i värde mellan olika arbeten i olika sammanhang uttryckta av utsagor på formen $a \sim_v b$ i S eller $a \succ_v b$ i S , där kontexten S har underförståtts. Man kan nu fråga sig om man skulle kunna jämföra värdet hos ett arbete a i sammanhanget S med arbetet b i sammanhanget S' , dvs. om uttryck av följande slag skulle vara meningsfulla:

$$a \text{ i } S \sim_v b \text{ i } S'$$

resp.

$$a \text{ i } S \succ_v b \text{ i } S'.$$

Jag tror att denna typ av jämförelser inte explicit diskuteras i juridiska sammanhang. Följden av likvärdigt arbete är väl främst knutet till arbetsgivaren och en jämförelse av slaget

$$a \text{ i } S \sim_v b \text{ i } S'$$

bör därför förutsätta att det är samma arbetsgivare i S och S' . En viktig fråga här är därmed vad som konstituerar ett sammanhang i detta fall. Kan det utgöras av ett företag el. annan organisation, en avdelning av en organisation, en typ av arbeten inom en organisation (lärare resp. teknisk och administrativ personal)? Jag ska här lämna denna frågeställning öppen.

2.3.7 Vad är en arbetsvärdering?

Kan man mäta ett arbets värde? Skillnaden mellan att värdera och att mäta i egentlig mening är central vid beslutsfattande. Medan mätning gäller fakta, det som kan beskrivas, verklighetens deskriptiva sida - domänen för sant och falskt - så gäller värdering en annan sida av verkligheten, den normativa - värdenas domän. En viktig fråga är hur man ska förstå arbetsvärderingar och rimligheten i tanken om "objektiva" el. systematiska arbetsvärderingar, med vilket ofta avses tillämpandet av en metod för arbetsvärdering. Mellanbegreppscharakteren hos arbetsvärde medför att t.ex. frågan om två arbeten är likvärdiga inte är någon rent deskriptiv fråga. Ett arbets värde är inte mätbart, men en del aspekter av relevans för ett arbets värde är (el. kan vara) mätbara (deskriptiva). Man kan behöva mäta för att göra värderingen av arbetens värde, dvs. arbetsvärdering kan förutsätta mätning men är inte mätning.

Vid en arbetsvärdering är syftet att bestämma arbetsvärdet hos arbetena i en mängd A . En metod för att göra en arbetsvärdering fungerar principiellt så att givet information om elementen i A i olika avseenden så anger metoden vad som bör betraktas som arbetsvärdet hos elementen i A . Frågan är hur denna idé kan preciseras. Övergången från input till output kommer här att beskrivs i termer av det matematiska funktionsbegreppet. Input för metoden är argument för funktionen och metodens output är funktionens värden. Inom ramen för Jämställdhetslagen kan en arbetsvärderingsmetod ses som en funktion vilken som input dels tar information om arbetena i A m.a.p. aspekterna $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4$ och κ_5 samt dels information om hur dessa aspekter ska värderas i förhållande till varandra i det aktuella sammanhanget. (Det senare innebär ofta interfaktoriella jämförelser.) Två olika former för hur detta kan göras beskrivs nedan.

Arbetsvärdering i termer av reellvärda funktioner

Låt $h_i(a)$ vara det tal som representerar a :s nivå på en aspekt α_i som inte behöver vara bland $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4, \kappa_5$ utan kan ligga längre ifrån roten i aggregationsträdet. Notera att h_i kan vara uttryck för en värdering, nämligen om α_i inte är en rent deskriptiv aspekt. Tanken med en arbetsvärderingsmetod som en reellvärd funktion F är att

$$F(h_1(a), \dots, h_k(a)) = h_v(a)$$

där $h_v(a)$ är det tal som representerar a :s arbetsvärde (a :s nivå på aspekten v). Notera att F inte är bestämd av meningen hos arbetsvärde och inte heller av Jämställdhetslagen. Valet av F är i sig ett normativt ställningstagande. Därtill kommer att F mycket väl kan ha värderingar som input (argument).

En tanke som förekommer i litteraturen om arbetsvärdering är att F ska uttrycka arbetsgivarens viktning av de olika aspekterna. Ofta förutsätts F vara på formen av en viktad summation:

$$w_1 h_1(a) + \dots + w_k h_k(a) = h_v(a)$$

där w_i är en värdering på basis av företagets inriktning. Det är viktigt att den ”matematiska formen” hos en arbetsvärdering av detta slag inte tillåts dölja att den har sin grund i värderingar och normativa ställningstaganden.¹⁸

Arbetsvärdering i termer av strukturvärda funktioner

Den formalism vi ska använda liknar mycket den som används i gruppbesluts-teorin (social choice theory) och arbetsvärderingsmetoden har strukturella likheter med gruppbeslutsfunktionen (social choice/welfare function).¹⁹ Individernas preferensordningar i gruppbesluts-teorin motsvaras av faktorernas/kriteriernas extensioner över den mängd av arbeten som betraktas, och gruppens preferensordning svarar mot aspekten arbetsvärdes extension över mängden arbeten. Input för en värdering av arbetena i A är extensionerna över A för t.ex. $\kappa_1, \kappa_2, \kappa_3, \kappa_4$ och κ_5 (vi kan också gå längre från roten och se på faktorer till dessa aspekter) och output är vad som bör betraktas som v :s extension över A . $\kappa_i(A)$ betecknar alltså κ_i :s extension över A och $v(A)$ är aspekten arbetsvärdes extension över A . Låt oss kalla arbetsvärderingsmetoden \mathcal{F} . Då gäller att om

$$\kappa_1(A) = \mathcal{A}_1, \quad \kappa_2(A) = \mathcal{A}_2, \quad \kappa_3(A) = \mathcal{A}_3, \quad \kappa_4(A) = \mathcal{A}_4, \quad \kappa_5(A) = \mathcal{A}_5$$

så är

$$v(A) = \mathcal{F}(\mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2, \mathcal{A}_3, \mathcal{A}_4, \mathcal{A}_5)$$

enligt metoden \mathcal{F} .

Men i många sammanhang är nog detta för enkelt, för att bestämma $v(A)$ behövs ofta också interfaktoriella jämförelser mellan faktorernas extensioner. Låt oss här beteckna dessa med $ifj(A)$. Vi erhåller då

$$v(A) = \mathcal{F}(\mathcal{A}_1, \mathcal{A}_2, \mathcal{A}_3, \mathcal{A}_4, \mathcal{A}_5, ifj(A)).$$

Ofta diskuteras interfaktoriella jämförelser i termer av faktorernas vikt, se sid. 177 i Odelstad (1990) och Blomskog & Bring (2009).

Strukturvärda funktioner fungerar inte sällan så att man tilldelar tal $f_i[A]$ representerande resp. aspekt och sedan används en funktion G sådan att

$$G(f_1[A], \dots, f_k[A])$$

bestämmer v :s extension över A . I så fall kan man se arbetsvärderingsmetoder i form av reellevärda funktioner som ett specialfall av arbetsvärderingsmetoder som strukturvärda funktioner.

Såväl F som \mathcal{F} är avsedda att möjliggöra, genom kalkylering, ett stort steg mot roten i aggregationsträdet. Vad man måste beakta är att \mathcal{F} (liksom F) ofta har värderingar som input och att valet av just \mathcal{F} (analogt med valet av just F) som arbetsvärderingsmetod är ett normativt ställningstagande.

¹⁸Denna form av arbetsvärdering studeras mer i detalj i Blomskog & Bring (2009).

¹⁹Förhållandet mellan aggregation av aspekter och social choice ur ett formellt logiskt-algebraiskt perspektiv studeras i Odelstad (1992) kap. 5.

Appendix A

Normers struktur

Likvärdiga arbeten är ett juridiskt begrepp, centralt i Jämställdhetslagen. En analys av likvärdiga arbeten förutsätter därför en analys av dess roll i denna lag. En dylik analys förutsätter en redogörelse för vissa drag i juridisk begreppsbyggnad. I detta sammanhang är det viktigt att en lag, t.ex. Jämställdhetslagen, är ett system av normer, vilket i sin tur förutsätter en redogörelse för normers struktur och här ges några inledande anmärkningar om detta.¹

En norm eller normativ sats ska förstås i kontrast till en deskriptiv sats. Den senare syftar endast till att beskriva och inte till att värdera o.dyl. och den kan därför användas till att uttrycka ett faktum. En normativ sats däremot anger inte vad som är fallet utan vad som bör, får o.dyl vara fallet, eller fungerar på annat sätt värderande. Något förenklat kan man säga att det finns två typer av normativa satser, nämligen rent normativa satser och konditionala normativa satser. En rent normativ sats t.ex. består av en deskriptiv sats föregången av en "normbildande" eller "deontisk" operator", t.ex. "det skall vara fallet att" eller "det får vara fallet att". Om q är en deskriptiv sats så är alltså "Det skall vara fallet att q ", som vi skriver $\text{Shall}(q)$, och "Det får vara fallet att q ", som vi skriver $\text{May}(q)$ exempel på rent normativa satser. Med en konditional norm avses en om-så-sats där försatsen är deskriptiv och eftersatsen är rent normativ. En konditional norm är alltså på formen

Om p så $\Theta(q)$

där Θ är en normbildande (deontisk) operator, t.ex. Shall eller May .

Vad som antyds ovan är att man kan utvidga vanlig satslogik med deontiska operatorer som Shall och May m.m. Den typ av logiskt system man får om man gör detta på ett mer konsekvent sätt än vad som visas här kallas *deontisk logik*, och den anses ofta ha grundlagts av den finländske filosofen G.H. von Wright 1951. ('Deontisk' kommer av grekiskans 'deon' som betyder 'plikt' el. 'det som bör göras'.) Kärnan i standard-deontisk logik är det formella studiet av den deontiska operatören 'det är tillåtligt att' och 'det är obligatoriskt att' och man kan utvidga sats- el. predikatlogiken med dessa operationer.

¹För en mer adekvat beskrivning hänvisas till mer logisk-tekniska uppsatser som Lars Lindahl och jag författat, se litteraturlistan i slutet av boken.

Ett viktigt bidrag till den deontiska logiken lämnades av Stig Kanger som förenade den deontiska logiken med en handlingslogik (se t.ex. Kanger, 1957). Det centrala begreppet i en sådan logik är den binära handlingsoperatoren Do , som innebär att man ser till (gör så) att något blir fallet. Mer exakt gäller att $Do(x, q)$ innebär att x ser till att q blir fallet. En konditional norm kan t.ex. ha följande form: ”Om p så skall x se till att q ” vilket vi alltså kan skriva som

$$p \rightarrow \text{Shall } Do(x, q).$$

Ofta gäller vid dylika normer att p är ett sakförhållande som handlar om x och y medan q är ett sakförhållande som gäller y , dvs p kan ses som ett predikat med x och y som variabler medan q är ett predikat med y som variabel, dvs. en konditional norm kan t.ex. ha formen (där som brukligt är i logiken \neg används för ‘icke’):

$$p(x, y) \rightarrow \text{Shall } Do(x, \neg q(y)).$$

Låt mig ge ett konkret exempel på en norm som har denna form. Antag att $p(x, y)$ innebär att x äger y och y är hund och $q(y)$ innebär att y förorenar på allmän plats. Normen ovan utsäger då att ägaren av en hund ska se till att hunden inte förorenar på allmän plats.

Notera att satsen $May Do(x, q)$ kan definieras i termer av operatorerna $Shall$ och Do på följande sätt:

$May Do(x, q)$ om och endast om $\neg \text{Shall } Do(x, \neg q)$.

Försatsen i en konditional norm anger under vilka villkor som den rent normativa eftersatsen (i form av en handlings-deontisk sats) ska gälla. Det är naturligt att kalla försatsen (antecedenten) i en konditional norm för grunden och eftersatsen (konsekventen) för följd.

Appendix B

Mätningsteori, kortfattad historik

Mätningsteori (measurement theory, foundations of measurement) är en tvärvetenskaplig disciplin med stor tillämpningspotential inom många olika vetenskaper.¹ Fortfarande är den dock tämligen okänd utanför kretsen av specialister. Mätningsteorins ursprung kan spåras tillbaka till bok V i Euklides *Elementa*. Utvecklingen av den moderna mätningsteorin inleddes av von Helmholtz i en uppsats från 1887, och ett avgörande bidrag lämnades av Otto Hölder 1901. Särskilt det senare arbetet har gjort klart vilken grundläggande roll algebraiska begrepp och teorier spelar för det teoretiska studiet av mätning.

Många vetenskapsmän från olika områden har lämnat bidrag till mätningsteorins utveckling. Som exempel på bidragsgivare under mätningsteorins tidiga skede kan nämnas filosoferna Bertrand Russell och Rudolf Carnap, fysikerna Norman Campbell och P.W. Bridgman (Nobelpristagare i fysik 1946), matematikerna Norbert Wiener, John von Neumann och Hermann Weyl, psykologen S.S. Stevens samt ekonomen Ragnar Frisch.

På 1950-talet kom mätningsteorin in i en ny utvecklingsfas på grund av att många vetenskapsmän började intressera sig för att mäta sådant som man tidigare inte hade mätt. Främst inom samhällsvetenskapen ställdes ofta frågan i hur hög grad och i vilken mening man kan mäta olika fenomen. För att angripa dylika frågeställningar började man på ett mer systematiskt sätt utnyttja begrepp och teorier från mängdläran, topologin, den abstrakta algebran och den symboliska logiken. Till den snabba utvecklingen som följde bidrog ekonomer (bl.a. nobelpristagaren G. Debreu), filosofer (P. Suppes, S. Kanger m.fl.), matematiker (K. Menger, J.W. Tukey m.fl.) och psykologer (bl.a. D. Krantz, D. Luce och A. Tversky). En utmärkt sammanfattning av de resultat som forskningen ledde fram till ges i Krantz, Luce, Suppes och Tversky: *Foundations of Measurement*, vol. 1-3, 1971—1990.

Man kan något förenklat säga att mätningsteori har två delvis olika ut-

¹ Detta appendix utgörs väsentligen av sektion 8.3 i Odelstad (2002).

gångspunkter, dels matematikers intresse för abstrakta kvantiteter och dels filosofers och vetenskapsmäns intresse för analys av empiriska mätningsskeden. Termen mätningsteori är egentligen alltför snäv. Den kan ge sken av att det är fråga om teori för mätande (det konkreta, faktiska mätandet) men det är egentligen mer en teori för matematisk representation av empiriska storheter. Mätning är ofta det konkreta sättet att etablera representationen, men det som studeras i mätningsteorin är alltså den abstrakta, principiella sidan av den.

Förutom de teoretiska grundvalarna för mätning innehåller mätningsteorin också de formella (metodologiska) grunderna för modern nytto-, preferens- och värdeteori liksom för dimensionsanalysen och för det vetenskapsteoretiska studiet av naturlagar och naturkonstanter. Vidare tillhandahåller mätningsteorin grunderna för kvantitativa metoder och för en stor del av tillämpningen av matematik i empiriska vetenskaper (t.ex. tillämpning av matematisk analys, sannolikhets-teori och statistik). Man kan därför säga att mätningsteorin innehåller en allmän storhets- eller kvantitetslära. Under 1800-talet då ämnesområdet grundlades användes ofta termer som 'allgemeine Größenlehre' och 'theory of magnitudes and quantities'.

Som jag ser det omfattar alltså mätningsteorin tre delområden, nämligen allmän storhetslära, representationslära och [logisk] analys av konkreta mätningsskeden. Gränserna mellan områdena är självklart inte skarpa, men man bör notera förekomsten av dessa tre olika områden.

En problemställning inom mätningsteorin som tilldragit sig speciellt stort intresse under de senaste decennierna gäller conjoint mätning. Inom ramen för denna studeras på ett abstrakt och generellt sätt den sammanlagda effekten av flera oberoende variabler på den beroende variabeln. Man kan säga att teorin för conjoint mätning är en lära om flerdimensionella storheter och om storheter som aggregat av andra storheter. Denna teoribildning är en naturlig utgångspunkt för en generell aggregationsteori.

Litteraturförteckning

Arbetsdomstolen 2001:76, Dom nr 76/01, mål nr A 189/97, 2001-09-12.
http://www.jamombud.se/docs/addom_7601.pdf

Arrow, K.J. (1951) *Social choice and individual values*. New York: Wiley, 2nd ed. 1963.

Blackburn, S. (1994) *The Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Blomskog, S. & Bring, J. (2009) *Hur bör en arbetsvärderingsmodell specificeras? – en analys baserad på mångdimensionell beslutsteori*. IFAU RAPPORT 2009:19.

Gentzen, G. (1934). Untersuchungen über das logische Schließen, I. *Mathematische Zeitschrift* 39: 176-210.

Hare, R. (1989) *Essays in Ethical Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Hedenius, I. (1941) *Om rätt och moral*. Stockholm: Tidens förlag. Andra utgåvan Stockholm: Wahlström & Widstrand 1963, andra upplagan 1965.

Hilpinen, R., ed. (1971). *Deontic Logic: Introductory and Systematic Readings*. Dordrecht: Reidel.

Holmström-Hintikka G., Lindström, S. & Sliwinski, R. (2001). *Collected Papers of Stig Kanger with Essays on His Life and Work*, vol. I-II. Dordrecht: Kluwer.

Hume, D. (1969). *A Treatise of Human Nature*. First published 1739-40. Ed. with an introduction by E.C. Mossner. London: Penguin Books.

Kanger, S. (1957). *New Foundations for Ethical Theory*. Part 1. Stockholm. Reprinted, first, in Hilpinen (1971), at pp. 36-58, second, in Holmström-Hintikka *et al.* (2001), Vol. 1, at pp. 99-119.

Keeney, R.L. & Raiffa, H. (1976) *Decisions with multiple objectives: preferences and value tradeoffs*. New York: Wiley.

Krantz, D.H., Luce, R.D., Suppes, P. & Tversky, A. (1971-1990) *Foundations of Measurement*. Vol 1-3. New York: Academic Press.

Lindahl, L. (1985). Definitioner, begreppsanalys och mellanbegrepp i juridiken. I *Rationalitet och Empiri i Rättsvetenskapen*. Juridiska Fakultetens i Stockholm skriftserie, nr 6. Stockholm: Juridiska Fakulteten.

Lindahl, L. (2000) Deskription och normativitet: De juridiska begreppens Janusansikte. I Numhauser-Henning, A. (utg.) *Normativa perspektiv. Festskrift till Anna Christensen*. Lund: Juristförlaget i Lund.

Lindahl, L. (2004). Deduction and Justification in the Law: The Role of Legal Terms and Concepts, *Ratio Juris* 17(2): 182-202.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (1999a). Intermediate concepts as couplings of conceptual structures. I Prakken, H. & McNamara, P (red.) *Norms, Logics and Information Systems. New Studies on Deontic Logic and Computer Science*. Amsterdam: IOS Press.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (1999b). Normative Systems: Core and Amplifications. I R. Sliwinski (red.), *Philosophical Crumbs. Essays Dedicated to Ann-Mari Henschen-Dahlquist on the Occasion of Her Seventy-Fifth Birthday*. Philosophical Studies 49. Uppsala: Department of Philosophy.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2000). An Algebraic Analysis of Normative Systems. *Ratio Juris* 13: 261-278.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2003). Normative Systems and Their Revision: An Algebraic Approach. *Artificial Intelligence and Law* 11: 81-104.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2004) Normative Positions within an Algebraic Approach to Normative Systems. *Journal Of Applied Logic* 2: 63-91.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2006a). Intermediate Concepts in Normative Systems. In L. Goble and J-J. Ch. Meyer (eds.) *Deontic Logic and Artificial Normative Systems*. (DEON 2006). Berlin: Springer.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2006b). Open and Closed Intermediaries in Normative Systems. I T.M. van Engers (red.) *Legal Knowledge and Information Systems*. (Jurix 2006). Amsterdam: IOS Press.

Lindahl, L. & Odelstad, J. (2008). Intermediaries and Intervenients in Normative Systems. *Journal of Applied Logic* 6: 229-250.

Nagel, E. (1961, 1979). *The Structure of Science. Problems in the Logic of Scientific Explanation*. London: Routledge & Kegan Paul.

Odelstad, J. (1990) *Mätning och beslut*. Philosophical Studies 43. Uppsala: Department of Philosophy.

Odelstad, J.(1992). *Invariance and Structural Dependence*. Lecture Notes in Economics and Mathematical Systems 380, Berlin: Springer.

Odelstad, J. (2002). *Intresseavvägning. En beslutsfilosofisk studie med tillämpning på planering*. Stockholm: Thales.

Odelstad, J. & Boman, M. (2004). Algebras for Agent Norm-Regulation. *Annals of Mathematics and Artificial Intelligence* 42: 141-166.

- Odelstad, J. & Lindahl, L. (1998) Conceptual Structures as Boolean Orderings. I L. Lindahl et al. (red.) *Not Without Cause. Philosophical Essays Dedicated to Paul Needham*. Philosophical Studies 48, Uppsala: Department of Philosophy.
- Odelstad, J. & Lindahl, L. (2000) Normative Systems Represented by Boolean Quasi-Orderings, *Nordic Journal of Philosophical Logic* 5: 161-174, 2000.
- Odelstad, J. & Lindahl, L. (2002) The Role of Connections as Minimal Norms in Normative Systems. I T. Bench-Capon et. al. (red.) *Legal Knowledge and Information Systems*. Amsterdam: IOS Press.
- Ross, A. (1951). Tû-Tû. I O.A. Borum & K. Illum (red.) *Festskrift til Henry Ussing*. København: Juristforbundet.
- Ross, A. (1956-57). Tû-Tû. *Harvard Law Review* 70: 812-825. (English translation of Ross, 1951).
- Sen, A.K. (1970) *Collective choice and social welfare*. San Francisco: Holden-Day.
- Wedberg, A. (1951). Some Problems in the Logical Analysis of Legal Science, *Theoria* 17: 246-275.
- Wedberg, A. (1959). *Filosofins Historia. Nyare Tiden till Romantiken*. Andra reviderade upplagan 1970. Stockholm: Bonniers.
- Wedberg, A (1982). *A History of Philosophy. Vol 2. The Modern Age to Romanticism*. Oxford: Clarendon Press. English translation of Wedberg (1970).

Tidigare FoU-rapporter:

36. Maria Fregidou-Malama, Nina Shamirany och Jenny Andersson: *Hästnäringens situation i Gävleborgs län*. Institutionen för ekonomi. 2009.
37. Magnus Hjelmblom: *State Transitions and Normative Positions within Normative Systems*. Institutionen för ekonomi. 2011.
38. My Lilja: *Attityder och normer kring anlagd brand bland högstadieungdomar och skolpersonal*. Avdelningen för socialt arbete och psykologi. 2011.
39. Harry Berg, Mikael Forsberg, Inger Hedman, Anna Helmersson, Inge Johansson, Britt Nilheim, Helena Stöpfunghoff: *Att gestalta och förstå demokratiska värderingar i fritidshemmets arbete*. Avdelningen för kultur-, religions- och utbildningsvetenskap. 2011.
40. Annika Elm Fristorp och Inge Johansson: *Hållbar utveckling i förskolan*. Avdelningen för kultur-, religions- och utbildningsvetenskap. 2013.
41. Anders Hydén: *Nätverksmöten hos socialtjänsten i Gävle. Vad eftersträvas och hur når man det?* Avdelningen för socialt arbete och psykologi. 2013.
42. Åsa Hadin, Ola Eriksson och Daniel Jonsson: *Energi och växtnäring från hästgödsel: Förbehandling, rötning och biogödselavsättning*. Avdelningen för bygg-, energi- och miljöteknik. 2015.
43. Ola Eriksson, Åsa Hadin, Jay Hennessy och Daniel Jonsson: *Hästkrafter och hästnäring – hållbara systemlösningar för biogas och biogödsel : Explorativ systemanalys med datormodellen ORWARE*. Avdelningen för bygg-, energi- och miljöteknik. 2015.
44. Fereshteh Ahmadi, Irving Palm och Nader Ahmadi: *Mångfaldsbarometern 2016*. Avdelningen för socialt arbete och psykologi. 2016.
45. Göran Fransson, Anneli Frelin och Jan Grannäs: *Rektorer och lämplighetsprovningen av nyutbildade lärare*. 2017.

Publicerad av:
Gävle University Press
Högskolan i Gävle

Postadress: 801 76 Gävle, Sweden

Besöksadress: Kungsbäcksvägen 47

Telefon: 026 64 85 00

www.hig.se